

אחדות

XXXI. ÉVFOLYAM, 145. SZÁM • 2021. AUGUSZTUS • 500 Ft
5781. ELUL • א"ה • אלול תשפ"א

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

ZSINAGÓGÁK HETE

Megnyitók és mulatságok
fővárosszerte

SMITÁ ÉV:
amikor a Szentföld megpihen

MY ORTHODOX LIFE

Élet az ortodox világon innen – vélemény

KEDVES OLVASÓ!

Őszintén bevallom, jó ideje ülök a számítógép monitorjára meredve, és nem jut eszembe semmi, amivel megnyithatnám az őszi ünnepekre készülő lapszámunkat. Random betűket ütögetek, hogy mégis úgy tűnjön, mintha dolgoznék. Aztán kitörlöm, és sormintát kezdek írni: nem tudom nem tudom nem tudom – ezzel telnek meg a képernyőn a sorok. Odakint esik az eső, és én azt pötyögöm teljesen kiürült fejjel, hogy nem tudom. Nehezen megy ma a munka.

Csakhogy a sok nem tudomról hirtelen eszembe jut valami – hogy tényleg nem tudom. Közeledik az új év, és fogalmunk sincs róla, mi vár ránk. Lezárások, izoláció, újabb veszteségek? Vagy végre győzelem a második éve tartó járvány fölött? A bizonytalanság állandó része lett az életünknek, amivel mindenki habitusának megfelelően birkózik meg. Van, aki a, b és c terveket készít, felkészül minden elképzelhető és elképzelhetetlen verzióra. Van, aki sodródik az árral, és mindig az aktuális pillanatnak megfelelően dönt. Van, aki összeroppan a kiszámíthatatlanság terhétől és van, aki jól túri a folyamatos változásokat. Akármelyik is a mi reakciónk a helyzetünkre, azt, hogy ép ésszel vészeljük át a bizonytalanságot, mindenképpen segíti az Örökkévalóba vetett hit.

A következő év smitá év lesz, szombat év, amikor Izrael szent földje megpihen. Persze itt a gálutban ez nem nagyon érinti az életünket. Ez a végtelenül gyakorlatias dolog azonban nagyon fontos üzenetet hordoz. Azt, hogy bízunk az Örökkévalóban, mert ő mindig ott van, akkor is, ha úgy tűnik, nincsen. Hogy tanuljuk meg elengedni a félelmeinket és időnként hátradőlni azzal a tudattal, hogy az Örökkévaló gondoskodik rólunk. Hinni és bízni abban, hogy a hétköznapi évek munkája a szombat évben is megóv és eltart bennünket. Hogy akármilyen félelmetes és bizonytalan is az ismeretlen, a végén kibukkanunk a sötétségből és észrevesszük, hogy egyetlen percre sem voltunk egyedül, mert végig ott kísért bennünket az Örökkévaló szeretete.

Amikor Ros hájánakor és Jom kipurkor jó új évért imádkozunk, fogalmunk sincs, mit tervez velünk az Örökkévaló. Azért imádkozunk, hogy jó dolgok várjanak ránk és szereteteinkre, hogy a világ sora jóra forduljon. Azért imádkozunk, hogy ha, ne adj Isten, nem kedvező a ránk rótt ítélet, képesek legyünk tiszta hittel, őszinte imákkal és jó cselekedetekkel megmászítani. És így lesz a sok nem tudomból az Örökkévaló segítségével tudás.

Szerkesztőségünk nevében kívánok Önöknek boldog új esztendőket!

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:

www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

BORÍTÓ

Az újbudai zsinagóga

Fotó: Juhász Vali

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károlyi krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Cseh Viktor, Tuna Judit

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-0346 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

A SMITÁ-ÉV
„A szombat évben végzett
mezőgazdasági munka
az Izraelből való kiűzetést
vonja maga után. A föld
visszaköveteli a nyugalmat,
melyet nem kapott meg, amíg
zsidók népesítették be.”

10. oldal

34. oldal

MY ORTHODOX LIFE

Élet az ortodox világon innen

„A My unorthodox life pedig
kifejezetten erről szól: egyéni
traumákkal, tévedésekkel és
helyenként vaskos hazugságokkal
megszégyeníti a vallásos
zsidóságot, miközben provokatív és
közönséges módon botrányt kavar.”

SMÚZ

- 21 A főszerkesztő levele
Nem tudomból tudás
- 41 Hírek

REBBE

- 51 Szombat év a hétköznapiakban

HOHMECOLÓ

- 61 Így teszi Izrael virágzóvá
a sivatagokat
- 81 A tarhonyától a vadászbombázóig:
Hogyan teremtették meg
az embargók és a bojkottok
a „startup nemzetet”?
Robert C. Castel írása
- 101 A smitá év: Amikor
a Szentföld megpihen
Naftali Deutsch írása

JUDAPEST ANNO

- 131 Nevek és mozaikok
a Vörösmarty utca 55-ből
Történetek a Torász Chájim
fiókimaházból
Cseh Viktor írása

8. oldal

A TARHONYÁTÓL A VADÁSZBOMBÁZÓIG

„Ha a történelmi tapasztalatból
kiindulva próbáljuk megjósolni
a fagyalt-válság kimenetelét,
akkor nagy a valószínűsége annak,
hogy a Ben and Jerry's-féle bojkott
megvetette egy új izraeli
jégkrém-nagyhatalom alapjait.”

JIDDISKÁJT

- 171 Mikor nem kell kezet mosni
és mojit mondani a kenyérre?
Oberlander Báruch rabbi írása

KILE

- 241 Zsinagógák Hete
- 271 Világsztárok
a Zsinagógák Hetén
- 281 Világhírű tudós
zsinagógáját avatták
újra Berettyóújfalun
A Bennem Élő Eredet beszámolója

MISPÓHE

- 301 Megpihenő föld:
gyümölcsök és gyümölcsfák
a zsidóságban 2. rész
Dénes Anna írása
- 331 A hibás tükör
Dénes Anna meséje

ÉCESZGÉBER

- 341 My orthodox life
Élet az ortodox világon innen
Steiner Zsófia írása

JEMENI ZSIDÓKAT PÁRTFOGOL AZ EMIH ÉS A KORMÁNY

Az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (EMIH) és az Üldözött Keresztények Megsegítéséért és a Hungary Helps Program Megvalósításáért Felelős Államtitkárság összesen tízmillió forint humanitárius adománnyal támogatta július elsején a polgárháború sújtotta Jemenben élő zsidó közösséget a szülőföldön való megmaradásban. Mind a két szervezet öt-öt millió forintot adományozott a bajba jutott és a vallásuk miatt üldöztetést szenvedő közösségek megsegítésére a Hungary Helps Program keretein belül. A Hungary Helps Program és az EMIH közös projektje az évezredes zsidó közösség fennmaradásához és vallási örökségük megőrzéséhez, ezáltal pedig az egyetemes emberi kultúra gyarapodásához járul hozzá.

A VILÁGÖRÖKSÉG RÉSZÉVÉ VÁLT A RAJNA-PARTI JERUZSÁLEM

Az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének illetékes bizottsága július 27-én adta át az UNESCO által odaítélt díjat az európai zsidó közösség bölcsőjeként számon tartott mainzi, wormsi és speyeri, úgynevezett Schum-helyeknek, a kínai Fuzhouban. Ezek a helyszínek a középkori zsidóság fontos bázisai, amelyeket együttesen a „Rajna-parti Jeruzsálem”-nek is neveznek. Mainzban a zsidó nép örökségének része a körülbelül ezeréves temető, illetve Worms szintén a sírkertjéről híres, na meg mikvéjéről. A második keresztes hadjárat során egy francia szerzetes szerint a zsidók nem finanszírozták eléggé a hadjáratot, ezért választásra kényszerítette őket: keresztelkedjenek meg vagy meghalnak. Sokan utóbbit választották a Rajna-vidéken, Kölnben, Mainzban, Wormsban és Speyerben.

HATALMAS ÉRDEKLŐDÉS A ZSINAGÓGÁK ÉJSZAKÁJÁN

Idén tizenkilencedik alkalommal, június 26-án tartották meg a méltán híres „Nyitott zsinagógák éjszakája” elnevezésű programot Magyarországon. Ebben az évben is rengeteg látogatót vonzott a rendezvény, a buszok megteltek emberekkel, melyek egyikén *Köves Slomó*, az EMIH vezető rabbija az Óbudai Zsinagóghoz kapcsolódó érdekes történeteivel szórakoztatta a publikumot.

„Már a sábesz kimenetele előtt ott sorakoztak az emberek, hálás voltam, hogy ilyen messzire eljöttek, hogy megnézzék a zsinagógát” – mesélte *Ambrus Klára*, aki hosszú évek óta kíséri az Óbudai Zsinagóga látogató turistákat. A projektben részt vett még a Budavári Zsinagóga, a Keren Or, a Bocskai úti zsinagóga, bónuszként pedig Szentendre és Mád is csatlakozott.

ELKÉSZÜLT A GYERMEKEK HETEDIK TÓRÁJA

A Rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi 1981-ben beszélt arról először, hogy olyan tóratekerceket kell írni, amelyekben minden betűnek egy-egy gyerek a tulajdonosa, a tulajdonjog árát pedig egy dollárban szabta meg. Az elmúlt negyven évben folyamatosan zajló kampány sikerét mutatja, hogy idén júliusban már a hetedik tekercs is elkészült. Július 8-án a Sira-tófal előtt megrendezett tóraavatásra több ezren érkeztek, köztük az izraeli Chábád jelentős rabbijai, valamint Slomó Mose Ámár, Jeruzsálem főrabbija is. A kampánynak – a tóratekerccsel ellentétben – ez nem a lezárását jelenti, éppen az ellenkezőjét, egy új tóratekercs születését, hiszen már a nyolcadik Tóra betűit is meg lehet vásárolni. A betűkre a Chabad.org aloldalán, a kifejezetten gyerektartalmakkal feltöltött Jewish Kids.org oldalon lehet jelentkezni és ezzel teljesíteni a tóráírás micváját.

SZOMBAT ÉV A HÉTKÖZNAPOKBAN

Ros hasáná előtt, 5726 (1965)

Isten kegyelméből

A szlichot napjaiban, 5725 [1965. szeptember] Brooklyn, NY.

Izrael népe fiainak és lányainak, éljenek bárhol

Isten áldjon meg benneteket!

A smitá év (a minden hetedik évben beköszöntő, megszentelt szombat év) küszöbén állunk. Legyen az 5726. esztendő jó év mindannyiunk, Izrael egész népe számára!

A smitá egyik központi tanítása a parancsolatot leíró tórai versek és szavak sorrendjéből következik: „Amikor belépsz az országba ... akkor tartson a föld szombatot az Örökkévalónak. Hat éven át vedd be meződet” (3Mózes 25:2-3.).

Úgy tűnik, hogy a szöveg fordított sorrendet használ, hiszen a hat, munkával töltött év megelőzi a szombati, pihenő évet. Ennek megfelelően a szövegben is előbb kellene írni a hatévnyi földművelésről és csak azután a munkaszünet elrendeléséről.

EGY ÉV MAGASABB SZINTEN

Azonban a Tórában szereplő mondatok sorrendje többletjelentést hordoz. A fenti, smitáról szóló szöveg szerkezete jelentőséget hordoz magában és a helyes életszemléletről tanít, ahogy alább kifejtem:

Amikor valaki „belép az országba”, azaz eltervezi az életútját, melynek része „a talaj megművelése”, akkor fontos észben tartania, hogy a legfontosabb, mindennél előbbre való cél és ideál nem más, mint a „szombat az Örökkévalónak”. Nem a földi, anyagi dolgok, hanem a szellemi, megszentelt értékek. Ez a hozzáállás biztosítja az egyén számára azt, hogy ne süllyedjen bele az élet anyagi, hétköznapi vonatkozásaiba. Továbbá, ha valaki folyamatosan a fent említett eszményre koncentrálna, akkor képes lesz a hat szürke, munkával töltött évet átváltoztatni. Ezenfelül e hat év magasabb szintre emelése a rá következő hetedik évet is magasabb szintre helyezi: A „szombat az Örökkévalónak” a „szombatok szombatjává” lényegül át, amely a magasabb hatalomnak való teljes odaadást fejezi ki.

Ehhez hasonlóan a mindennapi életünk számos aspektusa valamilyen materiális tevékenységet feltételez (pl. a megélhetés biztosítása) vagy a természetes igények kielégítéséről – mint amilyen az evés, ivás stb. – szól. Ezek a tevékenységek azok, melyek esetén „az ember nem több, mint egy állat”. Azonban ott van még az ezektől való megpihenés ideje is, amikor átlépünk a hétköznapiakból az Örökkévaló szombatjába, amikor a szentségre és az Istennel való kapcsolatra összpontosítunk imával, tóratanulással és a parancsolatok betartásával.

A HÉTKÖZNAPOK MEGSZENTELÉSE

A smitá ismertetése is azt tanítja, hogy a napot azzal kell kezdeni, hogy felismerjük: bár a nap során számos hétköznapi dologgal kell foglalkozni, mindezek célja és lényege, hogy elérkezzünk az Örökkévaló szombatjához. Ez a gondolat hozzásegít ahhoz, hogy a hétköznapi tevékenységek magasabb szintre emelkedjenek és tartalommal teljenek meg, továbbá a szentség és az Istennel való kapcsolat intenzívebbé és emelkedettebbé válják. Így lehet teljes és harmonikus életet élni.

A smitá év küszöbén állva azért imádkozunk, hogy az Örökkévaló megsegítsen minden egyes embert, minden férfit és nőt és a fent leírt hozzáállással kezdhesse el az évet. Az élet lényege és célja ugyanis nem a materializmusban, hanem a spiritualitásban rejlik. Az anyagi világ csak azért létezik, hogy „a föld szombatot tartson az Örökkévalónak”, tehát a materiális dimenzióknak egy magasabb rendű célt, a szentséget és az Istennel való kapcsolatot kell szolgálnia. Csak ezáltal valósulhat meg, hogy az év minden egyes napja és a hétköznapiak minden egyes cselekedete kifejezze „az ember felsőbbiségét az állatokkal szemben” és egyértelművé tegye, hogy az ember Isten képmására lett megteremtve. Azok a pillanatok és időszakok pedig, melyeket a szombat definiál, a lehető legmagasabb szintre emelkednek és „szombatok szombatjává” válnak.

Így minden bizonnyal beteljesedik majd a smitára vonatkozó isteni áldás: „És én rendelem áldásomat rátok”, méghozzá természetfeletti módon.

ISTEN KIRÁLYSÁGÁÉRT IMÁDKOZUNK

Ros hasáná a megfelelő idő arra, hogy szilárd és sokáig érvényes elhatározást tegyünk a fenti ideál megvalósítása ügyében. Ezen a napon teremtette meg Isten az első embert a maga képmására és hasonlatosságára. Ezen a napon lett az ember a természet ura és ekkor emelte fel az összes teremtményt arra a szintre, hogy felismerjék a Teremtő hatalmát, ahogy a Zsoltároknak (95:6.) áll: „Jöjjetek, boruljunk le s hajoljunk meg, térdeljünk az Örökkévaló, a mi teremtőnk előtt”.

Ezen a napon imádkozunk azért, hogy Isten királysága megvalósuljon a földön: „Dicsőségedben uralkodj az egész világon...” és add, hogy mindenki, aki lélegezni tud, kijelentse: „Isten, Izrael Istene a király és az Ő királysága uralkodik mindenben”.

A jó beíratás és bepecsételés áldásával, boldog és kellemes évet kívánva, a gyermekek és az élet örömeinek, továbbá a bőséges megélhetés áldásával,

M. Schweitzer

ÍGY TESZI IZRAEL VIRÁGZÓVÁ A SIVATAGOKAT

Izrael területe nagyon kicsi, és nem rendelkezik sem természeti erőforrásokkal, sem kedvező időjárási viszonyokkal. Ennek ellenére a mezőgazdasági kutatás, innováció és fejlesztés terén világelső. Az Izrael által kifejlesztett technológia nemcsak önmagának, hanem a világnak is hasznára válik – írja Yatharth Thumar a School of Military Affairs and Strategy at Rashtriya Raksha University végzős hallgatója a The Times of Israel oldalán.

A mezőgazdaság Izraelben hihetetlenül fejlett iparág, bár jelentősége Izrael teljes pénzügyi rendszerében viszonylag kicsi. 2020-ban a GDP-hez való hozzájárulása mindössze 16 százalék volt. Izrael világelső a mezőgazdasági technológiák terén, annak ellenére, hogy az ország földrajzi környezete nem kedvez a mezőgazdaság fejlődésének. Izrael területének több mint fele sivatag, felszínének csupán 20 százaléka termőföld, amely természetes módon megművelhető, az agráriumba való innovatív beruházásokkal azonban virágzóvá teszi a sivatagokat.

A Világbank által összeállított mutatók szerint 2018-ban Izraelben a területek 28,8%-a volt mezőgazdasági terület. A legfrissebb adatok szerint bár a mezőgazdaságban dolgozók a munkaerőnek csak kb. 1%-át teszik ki, Izrael a saját élelmiszer-szükségletének 95%-át megtermeli, és ezt az igényt kiegészítik a gabona, olajos magvak, kávé, kakaóhús, cukor importjával. Ahhoz, hogy bármely ország fennmaradjon, erős mezőgazdasági ágazattal kell rendelkeznie, és Izrael nyilvánvalóan önfenntartó mezőgazdasági ágazatot épített ki. Ami még inkább egyedülálló Izraelben, az a mezőgazdasági közösségek, nevezetesen a kibuc és a moshav, amelyek akkor alakultak ki, amikor a világ minden tájáról zsidók érkeztek az országba, és elkezdtek letelepedni a vidéken. A mezőgazdaságot zárt közösségekben művelték. A kibuc egy olyan kollektív közösség Izraelben, amely hagyományosan a mezőgazdaságra épült. Az első kibuc, amelyet 1909-ben alapítottak, a Degania volt.

Napjainkra a mezőgazdaságot részben más gazdasági ágazatok, köztük ipari üzemek és csúcstechnológiai vállalkozások váltották fel. A moshav, amely általában a föld magántulajdonának, a bérmunka elkerülésének és a közösségi marketingnek az elvén alapul, egy köztes szintet képvisel a magántulajdonban lévő települések és a kibuc teljesen közösségi életmódja között.

A modern izraeli mezőgazdaság fejlődése szorosan kapcsolódik a cionista mozgalomhoz és a 19. század végi zsidó bevándorláshoz. A bevándorló zsidók főként félsivatagi földeket vásároltak. Az 1948-as függetlenség óta a teljes megművelt földterület 165 000 hektárról 2009-re 433 000 hektárra nőtt, a mezőgazdasági közösségek száma pedig 400-ról 725-re emelkedett. A mezőgazdasági termelés a 16-szorosára, a népesség pedig a háromszorosára nőtt.

A vízhiány azonban komoly problémát jelent. Izraelben szeptember és április között esik a csapadék, amelynek eloszlása egyenlőtlen az or-

szágban, az északi 700 mm-től a déli 20 mm-ig terjed. A legfrissebb adatok szerint az éves vízkészlete körülbelül 160 millió köbméter, amelynek 75%-át a mezőgazdaság használja fel. Ezért Izrael édesvízkészleteinek nagy részét a nemzeti vízszállító rendszer adja, ez szivattyúállomások, víztározók, csatornák és csővezetékek hálózata, amely északról délre szállítja a vizet. Az izraeli gazdák kevesebb víz felhasználásával képesek többet termelni.

A vízgazdálkodás, a sótalanítás és az újrahasznosítási technológiák területén elismert vezető szerepet betöltő Izrael létrehozta a szennyvíz öntözésre történő újrafelhasználásának modelljét. A háztartási szennyvíz 80%-át újrahasznosítják mezőgazdasági célokra, amely a teljes mezőgazdasági vízhasználat közel 50%-át teszi ki. A csepegtető öntözés az egyik leghatékonyabb módszer, amelyet a gazdálkodók számos fejlett országban alkalmaznak a vízpazarlás csökkentésére. Itt a víz csövek és csatornák hálózatán keresztül lassan csepegtethető a növények gyökeréhez, akár a talaj felszínén, akár közvetlenül a gyökerekre.

Izrael világelső a mezőgazdasági kutatás és fejlesztés terén, ami az ország termésmennyiségének és minőségének jelentős növekedését eredményezte. A termés hozam és a

minőség növelésére irányuló törekvés új növényfajták és vetőmagok, valamint olyan innovációk kifejlesztéséhez is vezetett, mint a termés hozamot növelő talajjavítók és a már említett csepegtető öntözés.

A mezőgazdaságba történő állami beruházások mellett az induló vállalkozások is jelentős mértékben hozzájárultak az izraeli mezőgazdaság sikertörténetéhez. A 2007-ben alapított Kaiima nevű startup cég növénygenetikai és -nemesítési technikákat fejleszt. A tiberiási székhelyű vállalat egy EP nevű technológiai platformot kínál, amely lehetővé teszi a növénynemesítők számára, hogy javítsák az élelmiszer- és takarmánynövények termelékenységét. A vállalat ügyfelei a nem-géntekológiával módosított növények vetőmaggyártó vállalatai, amelyek a platformot felhasználva új vetőmagfajtákat nemesítenek.

Egy másik érdekes agrár startup a 2017-ben alapított See Tree. A herzliai székhelyű vállalat gépi tanuláson alapuló, adatvezérelt megoldásokat fejleszt és kínál a fák állapotának elemzésére. Ez lehetővé teszi a felhasználók számára, hogy a mesterséges intelligencia, a gépi tanulás és az IOT multiszenzoros adatgyűjtő drónok képalkotó technológiája segítségével ellenőrizzék a fák, cserjék és gyenge fák egészségi állapotát. Az objektumfelismerő és térinformatikai algoritmusokon alapuló központi rendszer képes felismerni, mérni, rendszerezni a gyümölcsösök adatait a betanítás után, és elemzést nyújt a pontos döntéshozatalhoz. A See Tree a technológiaorientált, fenntartható megoldások egyedülálló keverékét kínálja a hosszú távú mezőgazdasági fejlesztésekhez.

Ha Izrael képes virágba borítani a sivatagokat, akkor bizonyára sok értékes tanulsággal szolgálhat a fejlődő országoknak szerte a világon. India és Izrael már most is jelentős együttműködést folytat a mezőgazdaság területén. India és Izrael

2008-ban kormányközi megállapodás alapján 3 évre szóló projektet írt alá. A tervet később kibővítették a 2012-2015 közötti időszakra. Ennek keretében Izrael megosztja a legjobb gyakorlatokat és ismereteket, valamint szakmai képzési programokon keresztül képzést biztosít Izraelben és Indiában. Az ipari együttműködés mellett az egyetemek is kínálnak képzést és szakértelmet indiai kollégáiknak. A Ben Gurion Egyetem 2020-ban lehetővé tette az indiai hallgatók számára, hogy a szárazföldi mezőgazdaság, a vízminőség és a kapcsolódó témák területén BGU-diplomát szerezzenek, és agrárkutató központot nyitott Chennaiban. Így a mezőgazdaság egy újabb olyan terület, ahol Izrael globális vezető szerepet tölt be, és tanulságokat kínál a világnak.

Magyarul eredetileg megjelent a zsidó.com-on

A TARHONYÁTÓL A VADÁSZBOMBÁZÓIG: Hogyan teremtették meg az embargók és a bojkottok a „startup nemzetet”?

A Ben & Jerry's, amerikai fagyaltgyártó, mely gyárral rendelkezik Izraelben is, Twitter-oldalán jelentette be, hogy megszünteti termékeinek értékesítését „a megszállt palesztin területeken”. A BDS mozgalomnak behódoló cég döntése nagy vihart kavart és számos kritika érte. De hogyan hat Izraelre egy ilyen bojkott? ROBERT C. CASTEL ÍRÁSA

A Siratófal kegyetlen zsidó gyarmatosítói valószínűleg komoly erkölcsi csapásként élik majd meg, hogy útban a Kotel felé nem élvezhetik többé a *Ben and Jerry's*-féle *Chunky Monkey* léleknemesítő hatását. Az is elképzelhető, hogy a Häagen-Dazs kúra gyötrelme lassan rákényszeríti őket arra, hogy elgondolkodjanak morális értékrendjük tarthatatlanságán. Még az sem kizárt, hogy ez a keménynyakú népség egyszer majd megnyitja a szívét, és Cohen meg Greenfield urak tanítása termékeny talajra talál. Az aranykor kapujából visszatekintve senki sem fog megakadni azon, hogy voltak idők, amikor a Fagyaltkirályok feltétel nélkül osztották a fagyaltot még a kutyáknak is (tökmag, illetve mogyoró ízekben), de a zsidóknak kizárólag a megfelelő telekkönyvi kivonat bemutatása ellenében. Nem kizárt, hogy mindez egyszer valósággá válik.

Másrészt, ha a történelmi tapasztalatból kiindulva próbáljuk megjósolni a fagyalt-válság kimenetelét, akkor nagy a valószínűsége annak, hogy a *Ben and Jerry's*-féle bojkott megvetette egy új izraeli jégkrém-nagyhatalom alapjait.

Az elmúlt másfél évszázad során, a Jisuvnak és később Izrael Államának a tiltások, embargók és bojkottok egész sorával kellett szembenéznie. Paradox módon ahelyett, hogy csírájában fojtotta volna el a zsidók harcát az önrendelkezésért, ez a gaz-

dasági hadviselés volt az, ami megteremtette a „startup nemzetet”.

A neves brit történész, Arnold Toynbee kihívás-válasz elmélete szerint a civilizációk a kihívásokra adott kreatív válaszok által fejlődnek. Izrael első éveiben ezek a kihívások az élet minden területén éreztették hatásukat, a banálistól kezdve a rendkívülig.

A „BEN GURION”-RIZS

Mi lehet banálisabb egy kiló rizsnél? Kevés dolog, tekintve, hogy napjainkban éppen ez a gabonaféle vált az üres beszéd szinonimájává.

Izrael első évtizedében a rizshiány súlyos gasztronómiai-gazdasági válsággal fenyegetett. Az arab bojkott sújtotta fiatal ország egyszerűen nem rendelkezett se valutával, se megfelelő hitellel a rizs-import megoldására. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy néhány év leforgása alatt hétszáz ezer zsidó menekült érkezett azokból az afro-ázsiai országokból ahol a rizsevésnek gyökeres-magvas hagyományai vannak. A kialakuló társadalmi-kulturális

feszültségeket továbbélte egy fokozódó gasztronómiai verseny a nyugat búzája és a kelet rizse között.

A rizsválság időzített bombája egyre fenyegetőbbben ketyegett.

Ha meg akarjuk érteni Ben Gurion politikai filozófiáját, a kreativitás, a kompromisszum és a csodavárás keverékét, akkor csupán egyetlen egy dologra van szükségünk. Egy kiló tarhonyára. Arról nem szól a fáma, hogy az „Öreg” ismerte-e a magyar konyhaművészet klasszikusát. Az viszont elégé közismert tény, hogy 1953-ban Ben Gurion felkérte az Osem céget, hogy próbáljanak búzából rizst készíteni. Az eredmény, ami „Ben Gurion-rizs” néven híresült el, páratlan sikert aratott, és a *pitim* azóta megtalálható az óvodákban, a hadsereg táborig konyháiban és a legtrendibb nyugati éttermek étlapján is.

HADIIPAR HÁZTÁJIBAN

A gabonaféléken túl hasonló folyamat zajlott le a hüvelyesek terén is. A '20-as évek elején nyilvánvalóvá vált, hogy itt nem babra megy a játék, és a babon kívül egyéb hüvelyesekre is

szükség lehet. Elsősorban töltény-hüvelyesekre.

A növekvő arab ellenállással mit sem törődve a brit mandátumi hatóságok mindent megtettek, hogy megakadályozzák a zsidók önvédelmi fegyverkezését. Ezt elsősorban egy általános hadianyag-behozatali tilalommal kívánták elérni.

A Jisuv vezetősége számára nyilvánvalóvá vált, hogy elkerülhetetlen egy önálló hadiipar kiépítése. A mandátumi hatóságok éberségét kijátszandó, a manufaktúrák meglévő ipari létesítmények és kibucok árnyékában szerveződtek. A földalatti műhelyek eleinte lőszert és kézigránátokat gyártottak. Az első kezdetleges gránátok testét vas helyett betonból öntötték, és hosszú időbe telt, ameddig beindult a végletekig leegyszerűsített Sten géppisztolyok helyi gyártása. A kezdetleges, de nagyhangú *Dávidka* típusú aknavető, a szó legszorosabb értelmében, kirobbanó sikernek bizonyult.

A TANK, AMELYIK ANGOLOSAN TÁVOZOTT

A szeretet-gyűlölet viszony, ami a zsidó államnak a „perfid” Albionnal való viszonyát jellemezte, a függetlenség kikiáltása után is döntően befolyásolta Izrael hadiiparát. Mikor a britek az ötvenes évek derekán egy új harckocsi kifejlesztésén kezdtek dolgozni, a hagyományos szövetségeseik helyett inkább a fiatal zsidó állammal kötöttek együttműködési szerződést. Az új *Chieftain* tank a koreai háború és az izraeli harctéri tapasztalatok alapján épült, és a maga idejében kiemelkedő harcjárműnek számított.

Az eredeti tervet a *Chieftain* tank izraeli gyártására azonban keresztülhúzta a politika. A brit kormány letiltotta az ügyletet és úgy döntött, hogy inkább Izrael közel-keleti ellenfeleinek adja el a „Törzsfőnököt”.

Izrael befektetése mégsem vezetett kárba. A közös angol-izraeli projekt tapasztalatai vetették meg a belföldi harckocsigyártás technológiai alapjait. A külföldi partner megbízhatatlansága pedig megteremtette a politikai szándékot arra, hogy Izrael ezen a téren is a saját

lábára álljon. A '70-es évek végén a *Markává* tank hadrendbe állítása befejeződött, és az első típust három másik követte. A *Markávát* a világ legjobb harckocsijai között tartják számon, a *Chieftain* pedig angolosan távozott az élvonalból.

ELVESZETT CIRKÁLÓK ÉS ELLOPOTT VADÁSZGÉPEK

A románc Izrael másik patrónusával sem tartott sokáig. Az ország első évtizedeiben a franciák harci repülőgépeket, páncélosokat és egyéb hadi felszerelést adtak el Izraelnek. Ezt a kapcsolatot a zsidó állam további megrendelésekkel kívánta el-

mélyíteni. A megrendelések között új típusú hadihajók és harci repülőgépek is szerepeltek.

De Gaulle elnök azonban eldöntötte, hogy gyökeresen átalakítja országa közel-keleti politikáját. Az 1968-as bejrúti rajtaütés ürügyén Franciaország fegyverbojkott alá helyezte Izraelt és befagyasztotta a már megrendelt hadianyagok leszállítását.

Itt talán vége is lett volna a dalnak, ám hamarosan kiderült, hogy

„nem özvegy Izrael”. A már kifizetett rombolókat az éj leple alatt sikerült kicsempészni a cherbourgi kikötőből. A Moszád megszerezte a *Mirage III*-as harci repülőek terveit, és a gépek helyi gyártása teljesen új szintre emelte az izraeli repülőgépipart.

OROSZLÁNKÖLYÖKBŐL STARTUP NEMZET

A francia tervek alapján továbbfejlesztett izraeli harci repülőgépek sikere felbátorította a zsidó államot, és még nagyobb fába vágta a fejszét. A *Lavi* (Oroszlánkölök) projekt egy teljes egészében izraeli harci repülőgép kifejlesztését irányozta elő. A tervben rejlő „hucpa” megértéséhez tisztában kell lenni azzal a ténnyel, hogy önálló harcirepülőgép-iparral csak a legnagyobb ipari és katonai hatalmak rendelkeznek. A zsidó állam lakossága ezekben az években alig négy millió lelket számlált. Mindennek ellenére az izraeli repülőgépipar töretlen önbizalommal vágott bele a munkába, és az első prototípusok minden várakozást felülmúltak.

A magasabb politika azonban közbeszólt. A vállalkozás technológiailag kivitelezhető lett volna, de gazdaságilag meghaladta Izrael erejét. Az Egyesült Államoknak nem állt érdekében konkurenciát teremteni a saját repülőgépipara számára, és a növekvő nyomás végül a projekt leállításához vezetett.

Az erőfeszítés mégsem volt hiábavaló. A program leállításával tudósok és mérnökök ezrei kerültek ki a munkaerőpiacra. Ők voltak azok, akik a Digitális Forradalmat meglovasítva Izraelt a startup nemzetté alakították át.

Hogy mik lesznek a *Ben and Jerry*'s-féle fagylalt-bojkott hosszú távú hatásai? Korai lenne ezt még eldönteni. A történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy ezek a bojkottok az objektív gazdasági nyomáson túl nagyon erős motivációs erőt képviselnek. Egy olyan érzékeny pontot érintenek meg a zsidó pszichében, amely felébreszti a szunnyadó dacot, a *davka* és a kreativitás szellemét.

1. Dávidka a holoni Hágáná múzeum kiállításán; 2. Mirage III az Izraeli Légierő Múzeumában; 3. Merkává tank a Jád I'Sirjon kiállításán

A SMITÁ ÉV: AMIKOR A SZENTFÖLD MEGPIHEN

A Tóra egyik legösszetettebb és legtöbb szabályból álló törvénye az Izraelen kívül talán kevésbé ismert szombat év, a smitá előírása, mely most Ros hájánakor köszönt ránk. Ebben az évben tilos megművelni Izrael földjét, csupán annyit tehetünk, hogy megóvjuk a növényeket a pusztulástól. A föld gazdátlaná válik, ám a maguktól megtermő gyümölcsöket fogyaszthatjuk. Ezen terményekre azonban különleges szabályok vonatkoznak, mert magukban hordozzák a hetedik év szentségét.

NAFTALI DEUTSCH ÍRÁSA

Ez áll Mózes harmadik könyvében (25:2-7.):

„Ha bementek az országba, melyet én nektek adok, akkor tartson a föld szombatot az Örökkévalónak. Hat éven át vedd be meződet és hat éven át mesd meg szőlődet és takarítsd be termését. A hetedik évben azonban szombati nyugalom legyen a föld számára, szombat az Örökkévalónak; meződet ne vedd be és szőlődet ne mesd meg. Aratásod utónövését ne arasd le és metszetlen szőlőnek bogyóit ne szüreteld le; szombati nyugalom éve legyen a föld számára. És legyen a föld szombatjának termése nektek eledelül; neked, szolgálódnak, béresednek és lakódnak, kik nálad tartózkodnak; meg barmodnak és a vadnak, mely országodban van, legyen minden termése eledelül”.

Az Örökkévaló tehát hétévente egyszer minden mezőgazdasági munkát megtilt Izrael országában. A sábbáthoz hasonlóan, amikor hat dolgozó napot követ a pihenőnap, a smitá esetében hat vetéssel-aratással töltött év után következik a teljes éven át tartó tartózkodás a földműveléstől. Mózes második könyve (23:10–11.) a smitá még egy fontos aspektusát világítja meg:

„Hat éven át vedd be földedet és gyűjtsd be termését. A hetedikben pedig engedd ugarnak és hagyd el, hogy egyék (termését) néped szűkölködői, és amit meghagynak, egye meg a mezei vad; így tegyél szőlőddel és olajfáddal”.

A szombat évnek tehát létezik egy szociális oldala is: felhívja a figyelmet a nélkülözőkre. A magától megtermett, hetedik évi termés gazdátlan. Aki hiányt szenved valamiben, fizetség nélkül ehet belőle.

E fenti előírások nem csupán jó tanácsok. A smitá elhanyagolásáért szigorú büntetést helyez kilátásba a Tóra (3Mózes 26:33–25.):

„Benneteket pedig elszórlak a népek közé és kardot rántok mögöttetek; így lesz országotok pusztta, városaitok pedig romokká lesznek. Akkor lerója a föld szombatjait pusztasága egész ideje alatt, ti pedig lesztek ellenségeitek országában; akkor nyugszik a föld és lerója szombatjait. Pusztasága egész ideje alatt nyugszik, amiért hogy nem nyugodott szombatjaitokon, midőn laktatok rajta”.

A szombat évben végzett mezőgazdasági munka az Izraelből való kiűzetést vonja maga után. A föld viszásköveteli a nyugalmat, melyet nem kapott meg, amíg zsidók népesítették be.

Első olvasatra talán nem könnyű megérteni, hogy mi szükség van egy ilyen sok nehézséggel és komoly áldozatokkal járó parancsolatra. Vajon mi az Örökkévaló akarata a smitá előírásával?

Maimonidész (Mose ben Májmon rabbi, 1138–1204), a zsidó világ egyik legnagyobb törvénytárgyarázója két okot sorol fel a *Tévelygők útmutatója* című művében (3:39.). Az egyik a fent említett jótékonyosság, a szegényekre való odafigyelés fontossága. A másik pedig a termőföld minőségének javítása. Az ugaron hagyott, bevetetlen föld tápanyagot halmoz fel, így az elkövetkező években ismét bőséges termést biztosít. Egy másik bölcs, Don Jicchák Ábárbánél rabbi (1437–1508) jogos megjegyzést tesz ez utóbbi állítással kapcsolatban: ha a termelésre fogott föld évről évre veszít erejéből, akkor nyilván a hatodik évben adja a legkevesebb hozamot. A Tóra mégis azt ígéri, hogy a smitá előtti évben a föld háromszor annyi termést ad, mint máskor! Az ellentmondás feloldását Mózes harmadik könyvében (25:20-21.) találjuk:

„Ha pedig azt mondjátok: Mit eszünk majd a hetedik évben, íme, nem vetünk és nem takarítjuk le termésünket? Én rendelem áldásomat számotokra a hatodik évben és meghozza a termést három évre”.

Isteni csoda tehát a smitá megőrzésének jutalma. Az Örökkévaló áldása megsokszorozza a legyengült termőföld erejét.

A nincstelenek ellátása kapcsán is felmerülhet egy fontos kérdés: ha a hetedik évi termés gazdátlan és a szegények ellátását szolgálja, talán logikusabb lenne még többet dolgozni a földeken, hogy a nélkülözőknek több termés jusson?! Áháron Lichtenstein rabbi (1933–2015) szerint a munkatiltalom célja nem csupán a szegények megsegítése, hanem a földtulajdonos alázatossá tétele is. Azzal, hogy a parlagon hagyott földjén, emberi beavatkozás nélkül megtermő gyümölcsöt a rászorulóknak

elvihetik, a földműves rádöbben, hogy valójában nem a sajátjából ad. Az Örökkévaló a föld és rajta minden.

Ehhez hasonlóan vélekedik a Tóra parancsolatait számba vevő *Széfér Háchinuch* kötet is, (mely feltételezhetően a 13. században, Barcelonában élt Áháron rabbi munkája). Így fogalmaz:

„A smitá megtartásának további előnye, hogy megtanít a lemondásra és az elengedésre (...) az ember tehát emlékezni fog arra, hogy a termőföld nem magától, a saját erejéből adja terményeit, hanem, mert felette áll a Teremtő, aki a föld tulajdonosának teremtője is”.

A smitá megőrzése által tehát nem eshet abba a hibába a földműves, hogy gögösen kijelentse:

„Erőm és kezem hatalmas szerezte nekem ezt a vagyont”
(5Mózes 8:17.).

A *Széfér Háchinuch* szerint egy további fontos tulajdonságot is megerősít bennünk a smitá parancsolata: az Örökkévalóba vetett feltétlen hitet. A földjéből élő izraeli gazdálkodó minden hét évben egyszer kijelenti: „A birtokom gazdátlan, és egy éven keresztül nem művelem meg. Az Örökkévaló gondoskodik a megélhetésemről”. Olyan ez, mint amikor a pusztában vándorló zsidók az isteni gondviselésre bízták magukat és a naponta hulló manna táplálta őket.

Áháron rabbi szerint még egy jelentős tanítással szolgál a szombat év micvája, ez pedig a világ isteni teremtésébe vetett hit. Ahogy a hetente ismétlődő sábbát megtartásával a világ teremtése és Teremtője mellett tanúskodunk, úgy a smitá is ezt a célt szolgálja:

„A parancsolat lényege, hogy szívünkbe vésse (...) azt a tényt, hogy a világ teremtés útján jött létre, mert az Örökkévaló hat nap alatt teremtette meg az eget és a földet (...) és hogy kiürtsa gondolataink közül azt az elképzelést, hogy a világ öröktől fogva létezik, ahogy ezt a Tórát megtagadók állítják”.

Cvi Hirs Kalischer rabbi (1795–1874) a smitá egy további előnyére hívja fel a figyelmünket:

Betakarítás Izraelben, 1960

„Egy további oka [a parancsolatnak], hogy ez által az emberek nem lesznek állandóan a földműveléssel és az anyagiakkal elfoglalva (...) amikor a munka kényszere szünetel, lehetősége nyílik, hogy a Tórával foglalkozzon”.

Ideális esetben tehát a hat éven át kemény fizikai munkát végző földműves egy teljes éven át a tanulásnak szentelheti magát.

Ávráhám Jicchák Kook rabbi (1865–1935) úgy gondolta, hogy amíg a sábbát az egyént szabadítja fel hétről hétre, addig a smitá Izrael egész nemzetét emeli magasabb spirituális szintre minden hetedik évben.

Eddig az elmélet. Közel kétezer éven keresztül a smitá csupán elméleti kérdésként merült fel a zsidó irodalomban. A modern kor első alijahulláma után, a XIX. század végén azonban vallásos kelet-európai és jemeni bevándorlók mezőgazdasági településeket alapítottak a Szentföldön, és a smitá előírásainak betartása gyakorlati kérdéseket vetett fel. Még inkább így van ez manapság, amikor közel tízmillió ember élelmézését kell megoldania a zsidó államnak. Erre több lehetőség is adódik, melyek közül nem mindegyik élvez teljes elfogadottságot a különböző vallási irányzatok között. Alább a legfontosabb megoldásokat tekintjük át.

A hatodik év terményei

A legegyszerűbb megoldás a hatodik év terményeit árusítani és fogyasztani. Számos növény (pl. a gabonafélék, a burgonya, a répa, a hagyma) jól tárolható, így egész évben felhasználható.

Heter mechirá

A leginkább elterjedt megoldás a *heter mechirá*, magyarul eladási engedély, mely a XIX. század egyik legnagyobb talmudtudósához, Jicchák Elchánán Spektor rabbihoz fűződik. Az ő idejében alapították az első mezőgazdasági településeket a Szentföldön, és fennállt a veszély, hogy a smitá szigorú betartásával éhínség ütné fel a fejét, és a lakók elhagynák a frissen alapított falvakat. A *heter mechirá* keretében az izraeli termőföldek egy részét egy nem zsidónak adják el, arra a véleményre támaszkodva, hogy csak zsidó tulajdonban álló földre vonatkoznak a smitá szabályai. Az eladás után a föld eredeti, zsidó tulajdonosai a hetedik évben is megművelik a földet. Manapság ügyelnek arra is, hogy ezen a földeken nem zsidó vendégmunkások végezzék a valós mezőgazdasági tevékenységeket a hetedik évben. Az engedmény célja, hogy biztosítsa a mosávok és kibucok prosperitását, és ne hagyjanak fel a földműveléssel a kieső bevételek miatt. A vallásos társadalom jelentős része (elsősorban a háredi zsidók) nem vásárol a *heter mechirá* felhasználásával termelt zöldségekből és gyümölcsökből, mert nem tartják elfogadhatónak az engedményt, hisz sok vélemény szerint még az eladott földre is vonatkozik a smitá előírása. Különösen problémás az engedmény egy olyan korban, amikor nem fenyeget az éhínség. Az egyik legnagyobb probléma ezzel a megoldással a Tóra (5Mózes 7:2.) azon parancsa, hogy az

Izrael országában élő népekkel „ne köss szövetséget és ne könyörülj rajtuk”. A Talmud (*Ávodá Zará* 20a.) ezt úgy magyarázza, hogy nem engedhetjük, hogy idegenek földbirtokhoz jussanak a Szentföldön. A múlt század egyik legnagyobb izraeli rabbija, a *Cházon Is* (Ávrám Jesájá Karelitz rabbi, 1878–1953) emiatt úgy vélte, hogy a *heter mechirá* alapján történt eladás semmis, így a smitá szabályai továbbra is vonatkoznak az adott földterületre.

Jövu! nochri

Ahogy említettük, a legtöbb vélemény szerint a nem zsidó tulajdonban lévő birtokra nem vonatkoznak a smitá korlátozásai, így a Szentföldön élő arabok által termelt zöldségek és gyümölcsök nem hordozzák magukban a hetedik év szentségét, ezért szabadon forgalmazhatók és fogyaszthatók. A *Cházon Is* logikáját követve az arabok nem valódi tulajdonosai a földnek, így az ő terményeikre is vonatkoznak a smitá szabályai. Sokan politikai okokból ellenzik ezt a megoldást, mert a zsidó termelők kárára erősíti az arab földművesek pozícióit. A NöCIV (Náftáli Cvi Jehudá Berlin rabbi, 1816–1893) a következő módon fogalmazta meg az itt feszülő problémát: „Elmenekülnek a farkastól és az oroszán karjaiba rohannak”. A példázatban a farkas a smitá korlátozásait jelenti, melyek a legtöbb vélemény szerint napjainkban csupán rabbinikus erejűek, az oroszán pedig a „ne köss szövetséget és ne könyörülj rajtuk” tórai tilalmát szimbolizálja.

Jövu! Chul

További lehetőség a külföldről behozott termények fogyasztása, hiszen a smitá csak Izrael földjére vonatkozik. Ez szintén politikai alkuk tárgya, hiszen az izraeli gazdák a smitán kívüli években is elkecseregetett harcot folytatnak a behozatali korlátozások fenntartása mellett.

Mácá menuták

Mindenki által elfogadott megoldás a termőföldtől elválasztva, lyuk nélküli konténerekben termesztani zöldségeket, melyekre így nem vonatkoznak a smitá törvényei.

Az Árává terményei

Az Izrael déli részén fekvő Árává-sivatag kívül esik azon a területen, melyen megtelepedtek a babilóniai fogságból visszatérő zsidók és melyet Ezra próféta megszentelt. A smitá szempontjából ez a terület nem számít a Szentföld részének, így a szombat év korlátozásai nem vonatko-

znak rá. Az itt működő kibucok és mosávok terményei ezért nem rendelkeznek a hetedik év szentségével.

Ocár bét din

Végezetül lássuk a legoptimálisabb megoldást, melyet egy Izraelben élő zsidó a smitá évében választhat. Bölcseink döntése értelmében egy *bét din* (vallási bíróság) betakaríthatja a hetedik évben magától megtermett gyümölcsöket, és forgalomba is hozhatja azokat. Magáért a terményért nem kérhet pénzt, mert nem kereskedhetünk a hetedik év szentségét magában hordozó gyümölcsökkel, ám szállítási és kezelési költséget felszámíthat. Ez ad némi megélhetést a farmerek számára, továbbá a vásárló részesül az elfogyasztott gyümölcsök szentségéből. Az *ocár bét din* által piacra került gyümölcsökkel azonban különleges szabályok szerint kell eljárni, hogy ne sértsük meg szentségüket. Tilos szemébe dobni őket, még a héjukat is külön gyűjtjük és csak azután dobjuk ki, hogy beindult a rothadási folyamat. Nem illik a tányéron hagyni belőlük és nem használhatjuk fel őket a megszokottól eltérő módon. Ezenfelül tilos külföldre szállítani az ilyen gyümölcsöt.

Bár a smitá megtartása nem könnyű és áldozatokkal jár, mégis érdemes örömmel és odafigyeléssel várni beköszöntét minden hetedik évben, hiszen a gyakorlatban felmerülő problémák és nehézségek mind arról tanúskodnak, hogy az ősi próféciáknak megfelelően ismét termőre fordul Izrael országa, újra zsidók művelik a Szentföldet, mely a végső megváltás egyik legvilágosabb jele. „Ti pedig, Izrael hegyei, lombotokat fogjátok adni és gyümölcsötöket fogjátok hordani Izrael, népem számára, mert közel vannak, hogy eljöjjenek. Mert íme, én hozzátok térek, hozzátok fordulok, hogy megműveltessetek és bevettessetek” – írja *Jechezkél próféta* (36:8.). Rási pedig a következő magyarázatot fűzi ehhez a *Megilá traktátus* 98/a. lapján:

„Amikor Izrael földje bőséges termést fog adni, akkor kezdődik majd a megváltás, és nincs ennél biztosabb jele a megváltás eljövételének.”

A megváltás korában tehát a föld megbékél a zsidókkal és a száműzetést kiváltó bűnök (mint amilyen a smitá szabályainak megszegése) miatt megszakadt kapcsolat helyreáll Izrael népe és Izrael országa között.

NEVEK ÉS MOZAIKOK A VÖRÖSMARTY UTCA 55-BŐL TÖRTÉNETEK A TORÁSZ CHÁJIM FIÓKIMAHÁZBÓL

A Vörösmarty utca egyik középső bérházának földszinti helyiségein már lassan három évtizede le van eresztve a súlyos vasroló. A laikus sétálóban joggal fogalmazódik meg a kérdés, hogy ugyan miért nem bérlí ki egy kereskedő, kisiparos vagy esetleg egy vendéglátó egység, hiszen kiváló a lokáció, közel fut a mindig siető körút és a kisföldalatti is a sarkon áll meg. Harminc év kihasználatlanságát mégsem lehet recesszióval, járvánnyal vagy egyébekkel magyarázni, már rosszabb helyeken is láttunk vállalkozásokat felvirágozni. De a ház idős lakói tudják az okot, s a szemfüles járókelők is sejtik, hogy itt valami különlegesebb hely rejtőzik, mint egy hátrahagyott bolt. Időnként az orthodox hitközség egy-egy fekete-fehérbe öltözött munkatársa szállt ki a helyszínen, aztán hosszú ideig újból csend. Most, az Örökkévaló segítségével, a rolók újból felhúzódnak, s rendszeresen fognak fel s le járni, az EMIH ugyanis újrainítja a hosszú évekig itt működött imaházat, a Torász Chájimot. Cikkünkben az egyleti imaház történetét járjuk körbe. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

AZ EGYLETI IMAHÁZ(AK) MÚLTJA

A Vörösmarty utca 55. szám alatti imaházról, s általában az egyleti imaházakról csak töredékes információkkal rendelkezünk. Pedig a második világháború előtti Budapesten számos egyleti imaház működött – példának okáért az utcában is volt egy másik, a „Bét Sámáj”, a Vörösmarty utca 20. szám alatt.

Az egyleti imaházak és „minjon”-ok (*minjánok*) – merthogy „válogatottabb” társaságok is több esetben külön imádkoztak a zsinagógáktól, így például Kahan-Frankl Samunak (1890–1970), az Orthodox Központi Iroda elnökének is volt saját minjánja, a „Frankl-minjon”, mely egyébként a Vörösmarty imaházakhoz igen közel, az Eötvös utca 19-ben volt¹ – az orthodox hitközség égisze alatt működhetek. Az imaházaknak minden évben kérvényezni kellett a hitközség vezetésétől, hogy engedélyezzék számukra a következő zsinagógai évi működést.

A Vörösmarty utcai imaház létrejöttének pontos idejére csak következtetni lehet. Perczel Anna építész-urbanista (1942–2021), a *lathatatlan.ovas.hu* projekt egyik megalkotója az imaházzal kapcsolatban azt sem tartotta kizártnak, hogy az a bérházzal, mely 1893-ban épült, egyidős lehetne, azonban erre vonatkozó hiteles forrással nem rendelkezünk.

A Hungaricum archívumában azt találják, hogy a Vörösmarty utca 55-ben a „Budapesti Thorasz Chajim Vallásgyakorlati Imaház Egylet” 1908. július 8-án lett bejegyezve, legalábbis ekkor hagyták jóvá az alapszabályát, mikor a vezetői Vida Gyula ügyvezető elnök és Holzer Ignác (1884–1977) pénztáros voltak. Szintén ezt, a 20. századeleji, 1908-as dátumot erősítik a Holzer Ignáccal kapcsolatos *Új Élet* cikkei, melyek őt rendre mint az imaház „alapítóját” említik. Holzer egyébként az 1942-es budapesti betűrendes távbeszélő névsora alapján a Vörösmarty utca 63-ban lakott és hangszeralkatrészek javításával és eladásával foglalkozott.²

FEJEZETEK A KÖZÖSSÉG TÖRTÉNETÉBŐL

A Jiszmách Lév pedig a rabbi könyve volt (Forrás: hebrewbooks.org)

1934

A közösség neves rab-bija *Günsberger Ignác* (Jicchák Zálmán, 1864–1950 / 5710. sziván 8.) volt, akit a Tórához írt magyarázatai után szokás „Jiszmách Lév”-nek is hívni, mely könyve először 1924-ben jelent meg Budapesten, majd 1938-ban újból kiadták. Jámbor, viszsza húzó életet élt, napjainak nagy részét a Vörösmarty utca 55. alatti imaházban és a Király utca 16. alatti lakásán töltötte imádkozással és Talmudtanulással. A lengyelországi Lomzában (Łomża) született, de szüleivel korán Magyarországra telepedtek. Egyik mestere a híres pozsonyi *Chátám Szófer* unokája, a *Chátán Szófer* (Ungvár, 1874) szerzője, Ehrenfeld Smuél (1835–1883) szikszói rabbi, a másik pedig a *Netá Szorék* (Munkács, 1897; 1899) szerzője, Tannenbaum Srágá Cvi (1825–1897) mezőcsáti rabbi volt.

1934 decemberében 70. születésnapja alkalmából köszöntötték a Vörösmarty utcai hívei. Az ünnepség méltó lefolyásáról *Singer Mór*, *Reismann Károly*, *Günzler Salamon*, dr. *Készthelyi Sándor* poliklinikai főorvos, dr. *Farkas Miklós ügyvéd* és *Reinitz Adolf* kántor gondoskodtak. „Günsberger rabbi meghatottan köszönte meg a nemvárt ovációt és a ragaszkodás jeléül neki átnyújtott ezüst eszrogtartóra tekintettel az ünnepi csokor négy részére ismeretes midras-magyarázatot a rabbi és a hívők közti viszonyára szellemesen alkalmazta.”³

1941

Ebből az évből fennmaradt az imaház augusztus 31-én kitöltött „statisztikai kérdőíve”, melyből megtudhatjuk, hogy a helyiségek főbérleménynek számítottak, melynek az évi díja 1440 + 2% pengő volt. Az imaház sámesza, előimádkozó-kántora és egyben pénzbeszedője Heilbraun József volt, aki a Nefelejcs utca 40-ben lakott. A rabbi minden nap tartott Tóra és egyéb tanításokat. Az egyletnek akkor jelentékeny, 116 tagja volt, akik csak szűkösen férhettek el, ugyanis 100–100 női és férfi ülőhely volt, melyek használatáért egyébként 1620 pengő folyt be az előző évben.⁴

1943

Az imaház falán találunk három fehérmárvány táblát, mely az utókor számára szinte a teljes közösség névsorát

megőrizte. 1943-ban (5704-ben) helyezték fel a táblákat, középen: akik „imaházunk újjáépítéséhez mint alapító tagok hozzájárultak”, az első sorban a rabbi héber nevével, akinek a második nevét érdekes módon itt Szmónának írták, holott a rabbi azt a név jiddis formájában, Zálmánként örököltette meg a könyveiben. A két szélső táblán pedig további adományozókat olvashatunk, illetve a „hálás kegyelettel” megőrzött elhunyt tagok héber neveit (itt szintén érdekes, hogy a héber nevek vegyesen, az anya és az apa neve alapján vannak írva, például Chájim Tuvjá ben Gitl vagy Éfrájim ben Áser).

Az utókor, a történelem ismerői számára megdöbbentő, hogy a vézskorszakban, alig egy évvel a hazai deportálások és gettósítások előtt az imaházat újjáépítettek, mely az akkoriak megingathatatlan Istenhitét

tükrözi, hogy a fojtogató antiszemitizmus mellett is képesek voltak nemcsak zsidók maradni, de a körülményeikhez képest még *hidur micvót* is csinálni, hogy imaházukat megszépítették. Ma ennek a rendíthetetlen tóraszeretetnek a lenyomatát láthatjuk a zsinagógában, a díszítések, a berendezés is innen eredeztethető.

VÉZSKORSZAK

Miután egy fővárosi imaház közösségének a történetét próbáljuk rekonstruálni, még nehezebb feladattal állunk szemben. Részletes visszaemlékezések hiányában

csak arra támaszkodhatunk, amire egyébként a témában Budapest esetében: hogy a fiatalabbak áldozatul eshettek a munkaszolgálat kínjainak, a közösség nagyobb részének pedig a nyilas terrort és a kegyetlen gettókörményeket kellett túlélniük. Az imaházban elhelyezett mártír emléktáblán tizennyolc név áll, de két fő esetben szerepel az „és családja” megrázó kiegészítés is.

1947

Günsberger rabbi a hitközség más orthodox rabbijaitól abban különbözött, hogy ő nem vetette el a vallásos cionizmus eszméjét, sőt azért időnként még hajlandó volt harcba is szállni. A holokausztot túlélve 1947-ben a Szentföldre vándorolt, ahol fiai, a „Genizi fiúk” már korábban letelepedtek.⁵

1950

Három év szentföldi lét után Günsberger rabbi megtért az Örökkévalóhoz. Az *Uj Kelet* egy rövid értesítőjéből tudjuk, hogy a rabbi sírkőállítását a Tel Aviv-i Náchálát Jicchák temetőben volt 1950. június 22-én, csütörtök délután 5 órakor.⁶

1956

A Budapesti Izraelita Hitközség Orthodox Tagozata megadta az 1956/57-es évre az imaházi engedélyt („Consessio”):

„Engedélyt adunk ezennel, hogy a VI. ker. Vörösmarty u. 55. sz. a. az 5717 zsinagógai és 1956/57 naptári évben nyilvános imaházat tartsanak fenn a Sulchan Aruch, valamint vallási hagyományainkban lefektetett szabályzatoknak /MINHUGIN/ szigorú betartásával.”⁷

Érdekes megemlíteni, hogy ekkor a 100–100 női és férfi ülés helyett már csak 80–80 ülés volt az imaházban.

1966

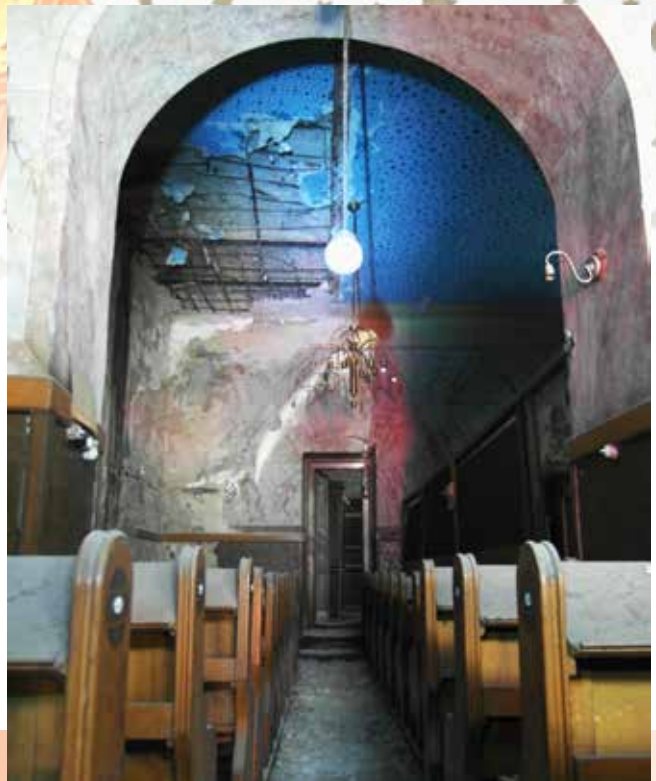
Örökös díszelnöknek a fenn már említett Holzer Ignácot választották, az ügyvezető elöljáró Steinberg Henrik (1898–1988), a helyettese Káldor Zoltán lett, a pénztáros Wertheimer Arthur (1890–1976), az ellenőrök pedig Klein Ármin és Feldmann Arnold lettek.⁸

1971

December 4-én bensőséges ünnep helyszíne volt az imaház, ahol Holzer díszelnök 87. születésnapját ünnepelték. „Az ünnepelt végezte ezen a napon az előimádkozást és a régi ősi dallamon olvasta fel a napi Maftirt, áldásimával.” Az imát kidus követte.⁹

1976

„Wertheimer Arthur, az Orthodox Tagozat egyik régi tagja, a Szabolcs utcai kórház több évtizedes dolgozója életének 86. évében elhunyt. A Gránátos utcai ortodox sírkertben február 3-án mély részvétellel helyezték örök nyugovóra. A temetésen a kórház vezetősége is képviseltette magát. A Vörösmarty utcai imaház küldöttsége Steinberg Henrik, a Jósika utcai templom hívei Hefler

Tibor vezetésével jelentek meg, az Orthodox Tagozat eljáróságát Csillag Mór képviselte. Groszberg Jenő rabbi gyászbeszédében kiemelte az elhunyt mély valóságosságát. A Kél mólé rachamim Lux Ignác recitálta. Gyászolják: húga, sógorai, sógornői.”¹⁰

1977

„Holzer Ignác, a Vörösmarty utcai imaház több mint fél évszázadon át volt áldozatkész elnöke 93 éves korában elhunyt. Temetése augusztus 9-én a rákoskeresztúri temetőben nagy részvétellel ment végbe. Kálmán Tamás kántor gyászéneke után, Hochberger László főrabbi mondott gyászbeszédet. Megemlékezett az elhunyt emberi jóságáról, hithűségéről, odaadó munkájáról. Faragó Dezső, a TRIAL nevében mondott búcsút. Gyászolják gyermekei, unokája, rokonai és a hívek.”¹¹

1978

1978-ban elhunyt Rónai József (1902–1978) az Orthodox Tagozat nyugalmazott főtisztviselője, aki a Desseffy utcai zsinagóga misna-előadója volt, de közreműködött a Vörösmarty utcai imaházban is, ahol szintén előadásokat tartott.¹²

1980-AS ÉVEK–2021

Az imaház a '80-as évekre elnéptelenedett. Akik még maradtak, a Desseffy utcai zsinagógában, míg mások a Hunyadi téri imaházban vagy egyéb zsinagógákban folytatták a napi imájukat, s minjában hiányában fájó szívvel engedték le a súlyos rolókat az imaház ajtajain. Erre a megkérdozettek és a források nem emlékeznek biztosan, talán 1984-ben vagy 1986-ban volt ez a szomorú aktus.

Az egykori pesti imaházakból csak alig maradt néhány meg, a Vörösmarty utca 55-beli viszont, bár meglehetősen pusztuló állapotban, de mégis egy valóságos zárványként várt a felvirágozására. Kora tavasszal a Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség felkereste az EMIH-et, hogy mivel ők jelenleg nem tudnák újból élettel megtölteni lezárt imaházukat, látván az EMIH pozitív példáit, használatra ajánlanák.

Az EMIH örömmel fogadta a kihívást, s az elmúlt fél évben rendíthetetlenül dolgozott, hogy eredeti fényében állítsa helyre a Torász Chájimot, hogy az 5782-es évtől kezdve újból az aktív hitélet helyszíne legyen. Az újraépítéshez sok sikert kívánunk Oirechman Smuliknak, az imaház új vallási vezetőjének!

KÉT VISSZAEMLEKEZŐ

A közösség második világháború utáni életéről visszaemlékezéseket találunk a *Jelek a vízen* című rendhagyó emlékiratban, melyet Nirán Judit zenetudós-néprajzkutató gyűjtött össze, amikor a zsidó közösségek zenéjét kutatta. A kötetben több kisebb zsinagógai közösség elevenedik meg az odajárók emlékezetén keresztül, a Vörösmarty utca 55. szám alatti Fóti Márton szavain keresztül:

„A harmincas évek végén felkerültem Pestre, és ide jöttem vissza a háború után. A Vörösmarty utcai imaházban kötöttem ki. Az egy különleges közösség volt. Ott mindenkinek komoly vallásos háttere volt még a háború előttről. [...]

A kommunista időkben titokban jártam templomba. Egy munkagépkészítő és javító cégnek voltam a vezetője. Én alapítottam ezt a céget közvetlenül a háború után, de a kommunisták államosították. Némi harc árán engem választottak az élére, persze nem mint tulajdonost, annak ellenére, hogy teljesen saját erőből hoztam létre, eredetileg az én vállalatom volt. De legalább vállalatvezető lettem, és ez nagy könnyebbség volt, mert ellőghattam a zsidó ünnepeken. Korán reggel beszaladtam az üzembe, és azt mondtam, hogy valami sürgős dolgom van a központban, és nem tudom, mikor jövök vissza. Aztán persze nem mentem vissza, mert imaházban voltam egész nap. Bőven ledolgoztam más napokon, meg vasárnap, az egy olyan vállalat volt, ahol nem volt megállás. De bármennyit dolgozott is az ember, azt nem mondhatta, még egy vezető sem, hogy kérem szépen, ma bőjt van, és én megyek dávenolni.”¹³

A másik visszaemlékező *Erbszt Ávrahám Cvi*, „Hari” volt, aki egy Mezőkaszony melletti kis szabolcsi faluból, Barabásról keveredett a fővárosba a holokauszt után:

„Meg akarok mutatni neked egy fényképet, az egy történelmi értékű fénykép. 1982-ben szimchesz tajrekor készült. Biztos láttad már, Marcinak [Fóti Márton] is van másolata belőle, és nagy becsben tartja. Balról az első Marci a tóratekerccsel, tőle jobbra Henrik Steinberg, aztán én az imakönyvvel a kezemben. A jobb szélén valami Gergely, nem jut eszembe a teljes neve. A zsidó nevére persze emlékszem – a zsidó nevek mindig jobban megragadnak a fejemben, mert azokat használom a *misebérácb*ban, az áldásban, amit a szertartás alatt mondok rájuk. Ennek a Gergelynek a neve Élijáhu Nusszen ben Jákov volt. Nyírbátorból jött, és zöldségüzlete volt. Steinberg neve: Chájim ben Jószejsz Szender háLévi. Ő volt a résekol, a közösség vezetője és a báltfile is, egy igen nagy tudású ember”¹⁵ – mondta „Hari” bácsi Nirán Juditnak a 2000-es évek elején a fotóról.

„Pesten szerencsém volt, mert az, aki befogadott az albérleti szobájába, magával vitt a Vörösmarty utcai imaházba is. Rengeteget tanultam ott. A közösség Magyarország különböző részeiről és a környező országokból jött zsidókból verődött össze. Volt köztük néhány idős ember, aki szinte mindent tudott, amit csak az imádkozásról tudni lehetett. [...] Olyan szempontokra és részletekre hívták fel ott a figyelmem az imában, amelyeket korábban sosem gondoltam. Mindegyikünk tudott valamit, és egymást tanítottuk, és ezért ez egy erős és komoly közösség lett. Nem voltak rangok, főrabbi, főkantor és efféle nevetséges dolgok, és nem kértünk támogatást a hitközségtől. Mert akkor beleszólnak, és mi azt akartuk, hagyjanak békén minket, hogy csinálhassuk a dolgainkat, ahogy nekünk tetszik. Akik ma Budapesten imádkozni tudnak, azok többsége ebből a közösségből jött.”¹⁴

¹ Lásd például: „Szijüm-ünnepség Budapesten.”, *Orthodox Zsidó Ujság*, 1943. 5. évf. 37. szám, 7. old.; ² „Holzer Ignác”, *A budapesti egységes hálózat (Budapest és környéke) betűrendes távbeszélő névsora*. 1942. 205. old.; ³ „Hírek – Egy egyleti rabbi ünneplése.”, *Zsidó Ujság*, 1934. 10. évf. 49–50. szám, 10. old.; ⁴ Az imaház 1941. augusztus 31-én, a gépelt kérdésekre kézzel válaszolt statisztikai kérdőíve alapján. Iktatószám nélküli. Az Orthodox Levéltárból.; ⁵ s. m., „Ráv Günsberger Jicchák Slomo”, *Új Kelet*, 1960. 41. évf. 3603. szám, 11. old.; ⁶ „Hírek – Günsberger Ignác”, *Új Kelet*, 1950. 33. évf. 566. szám, 4. old.; ⁷ Budapesti Izraelita Hitközség Orthodox Tagozat 1956. augusztus 17-én kelt consessioja. Iktatószám nélküli. Az Orthodox Levéltárból.; ⁸ „Hírek – A BIH Ortodox Tagozatának Torasz Chájim...”, *Új Élet*, 1966. 22. évf. 1. szám, 6. old.; ⁹ „Hírek – Holzer Ignác 87 éves.”, *Új Élet*, 1972. 27. évf. 1. szám, 6. old.; ¹⁰ „Halálozás – Wertheimer Arthur”, *Új Élet*, 1976. 31. évf. 4. szám, 6. old.; ¹¹ „Halálozás – Holczer Ignác”, *Új Élet*, 1977. 32. évf. 17. szám, 8. old.; ¹² „Halálozás – Rónai József”, *Új Élet*, 1978. 33. évf. 23. szám, 6. old.; ¹³ Nirán Judit, *Jelek a vízen*. Budapest: Libri Kiadó, 2014. 179–180. old. A továbbiakban mint: Nirán, 2014.; ¹⁴ Nirán, 2014: 205.; ¹⁵ Nirán, 2014: 206.

Külön köszönettel tartozom Lózszy Tamásnak, aki segítette fellelni az imaház archív anyagát.

לוח שנה תשפ"ב 2021-2022

Szombati imaidők és vacsora a budapesti zsinagógáinkban:

Pénteken este: télen **18.00**, nyáron **19.30**

Szombaton és ünnepnapon reggel: Sász Chevra (VI., Vasvári Pál utca 5.): **9.15**;

Budavári zsinagóga (I., Táncsics M. u. 26.), Óbudai zsinagóga (III., Lajos u. 163.);

Zsilip (XIII., Újpesti rkp. 1.): **10.00**

Az aktuális heti programunkat lásd részletesen a www.zsido.com oldalon.

ány perccel előbb, Budapesttől nyugatra néhány perccel később kell gyűjtani.
megadva. ±1 óra eltérés lehetséges. Ellenőrizze az időpontokat a zsido.com-on!

5782. Tisri-Chesván תשרי-חשוון תשפ"ב			
DA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
		Tisri 25 Gyertyagyújtás: 18.05	Tisri 26 Kimenetele: 19.07
		1	Brésit 2
	Chesván 1	Chesván 2 Gyertyagyújtás: 17.51	Chesván 3 Kimenetele: 18.53
6	Újhold 2	7	8 Noách 9
7	Chesván 8	Chesván 9 Gyertyagyújtás: 17.37	Chesván 10 Kimenetele: 18.40
13	14	15	Lech-Löchá 16
14	Chesván 15	Chesván 16 Gyertyagyújtás: 17.24	Chesván 17 Kimenetele: 18.28
20	21	22	Vájérá 23
21	Chesván 22	Chesván 23 Gyertyagyújtás: 17.13	Chesván 24 Kimenetele: 18.17
27	28	29	Chájé-Szará 30

2021. NOVEMBER 5782. Chesván-Kiszlév חשוון-כסלו תשפ"ב						
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
	Chesván 26	Chesván 27	Chesván 28	Chesván 29	Kiszlév 1 Gyertyagyújtás: 16.02	Kiszlév 2 Kimenetele: 17.07
	1	2	3	4	Újhold 5	Toldot 6
Kiszlév 3	Kiszlév 4	Kiszlév 5	Kiszlév 6	Kiszlév 7	Kiszlév 8 Gyertyagyújtás: 15.53	Kiszlév 9 Kimenetele: 16.59
7	8	9	10	11	12	Vájécé 13
Kiszlév 10	Kiszlév 11	Kiszlév 12	Kiszlév 13	Kiszlév 14	Kiszlév 15 Gyertyagyújtás: 15.45	Kiszlév 16 Kimenetele: 16.53
14	15	16	17	18	19	Vájislách 20
Kiszlév 17	Kiszlév 18	Kiszlév 19	Kiszlév 20	Kiszlév 21	Kiszlév 22 Gyertyagyújtás: 15.39	Kiszlév 23 Kimenetele: 16.48
21	22	23	24	25	26	Vájésev 27
Kiszlév 24	Kiszlév 25	Kiszlév 26	Chánukái gyertyagyújtás november 28-ától minden este a Nyugati téren 18.00-kor			
Erev Chánuká 28	Chánuká 1 29	Chánuká 2 30				

5782. Tévé-t-Svát תשפ"ב שבט-טבת			
DA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
			Tévé 28 Kimenetele: 16.56
			Váéra 1
	Svát 4	Svát 5 Gyertyagyújtás: 15.51	Svát 6 Kimenetele: 17.03
5	6	7	Bo 8
	Svát 11	Svát 12 Gyertyagyújtás: 16.00	Svát 13 Kimenetele: 17.11
12	13	14	Bösálách 15
	Svát 18	Svát 19 Gyertyagyújtás: 16.10	Svát 20 Kimenetele: 17.20
19	20	21	Jitro 22
	Svát 25	Svát 26 Gyertyagyújtás: 16.20	Svát 27 Kimenetele: 17.30
26	27	28	Mispátim 29

2022. FEBRUÁR 5782. Svát-I. Ádár א' תשפ"ב שבט-אדר						
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
		Svát 30	I. Ádár 1	I. Ádár 2	I. Ádár 3 Gyertyagyújtás: 16.31	I. Ádár 4 Kimenetele: 17.40
		Újhold 1	Újhold 2	3	4	Trumá 5
I. Ádár 5	I. Ádár 6	I. Ádár 7	I. Ádár 8	I. Ádár 9	I. Ádár 10 Gyertyagyújtás: 16.42	I. Ádár 11 Kimenetele: 17.50
6	7	8	9	10	11	Töcává 12
I. Ádár 12	I. Ádár 13	I. Ádár 14	I. Ádár 15	I. Ádár 16	I. Ádár 17 Gyertyagyújtás: 16.53	I. Ádár 18 Kimenetele: 18.00
13	14	Purim Kátán 15	Susán Purim Kátán 16	17	18	Ki Tiszá 19
I. Ádár 19	I. Ádár 20	I. Ádár 21	I. Ádár 22	I. Ádár 23	I. Ádár 24 Gyertyagyújtás: 17.04	I. Ádár 25 Kimenetele: 18.10
20	21	22	23	24	25	Vájákhél Sábát Skálím 26
I. Ádár 26	I. Ádár 27	Támogassa munkánkat a jövedelemadó 1+1 százalékával. Chábád Lubavics Alapítvány: 19663038-1-42 Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség: 1287				
27	28					

az *Ál hániszim* („A csodákért”) ima. • **December 8-án** este gyűjtjük meg utólagára a *Chánuká*-gyertyát.

5782. tévé-t - 2021. december-2022. január
Tévé-t 10-én egész napos böjt a Szentély pusztulásának emlékére, mert i. e. 588-ban ezen a napon kezdte meg Nabukodonozor, Babilónia királya, Jeruzsálem ostromát.

5782. svát - 2022. január-február
Svát 15. *Tu BiSvát* (vagy *chámisá ászár bisváh*), amelyet a *Talmud* a fák újéveként említ. Ettől a dátumtól számítják a fa gyümölcseire vonatkozó különböző törvényekkel kapcsolatos időpontokat. Szokás ezen a napon sokféle – néhol egyenesen tizenötféle – gyümölcsöt enni, elsősorban olyanokat, amelyek Izrael földjén honosak: szőlőt, fűgét, gránátalmát, datolyát, olajbogyót.

5782. I. ádár - 2022. február-március
Rendszerint ebben a hónapban van Purim, de amikor – a szökőév miatt – az évben 13 hónap és két ádár van – akkor a Purimot a II. Ádárban tartják meg. Így most I. Ádár 14-én, csupán ún. *Purim kátán-t* (kis Purim) tartunk, emlékeztül az igazira. • Akinek Ádár havában van *járcejfja* – azt a II. Ádár havában tartja.

A szombati gyertyák meggyújtása

A férjes asszonyok két gyertyát gyűjtanak; van, ahol minden gyermek után egy-egy további is. A kislány hároméves kora körül, amikor már el tudja mondani az áldást, kap szüleitől egy gyertya-tartót, és elkezd a szombati fények gyűjtését.

A lányok csak egy gyertyát gyűjtanak, előbb, mint anyjuk, hiszen lehet, hogy a mamának még egy kicsit segítenie kell a gyűjtásban, aki nem nyúlhat több gyertyához, ha már gyűjtött.

Szokás néhány pénzdarabot tenni a cedek perselybe a gyertyák meggyújtása előtt.

Az asszony vagy a lány meggyújtja a gyertyákat, kezét kiterjeszti a lángok mögött, mintha megölelné őket. Három körkörös, hívogató mozdulattal érzékelteti, hogy elfogadja a szombat szentségét. Azután kezével eltakarja szemét, és elmondja az áldást:

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת קודש.

Báruch átá ádonáj Elohénu Melech HáOlám áser kidsánu bömicvotáv vöcivánu lóhádlík nér sel sábat kodes.

Áldott vagy Te, Örökkévaló Istenünk, a Világ Királya, ki megszentelt minket parancsolataival, s meghagyta, hogy gyűjtsük a szombat fényét!

Ezután felfedi szemét, hogy befogadhasa a szombat fényét. Úgy tartják, a gyűjtés ideje különösen alkalmas arra, hogy egészségért és boldogságért imádkozzunk. Az ilyen ima hamar meghallgatásra talál, mert a szombati gyertyagyújtás nagy micvájának teljesítése közben mondjuk.

Fontos! A szombati gyertyákat pénteken este, naplemente előtt kb. 18 perccel kell meggyújtani. Naplemente után tilos gyűjtani, mert a szombat megszentelésének számít!

Az Egység című folyóirat melléklete. A folyóirat jelen számának megjelenését a Nemzeti Civil Alapprogram is támogatja.
Kiadja a Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület (1052 Budapest, Károly krt. 20. Telefon: 268-0183, E-mail: info@zsido.com)
A naptárral kapcsolatos gyakorlati kérdéseivel forduljon bizalommal, levélben vagy telefonon Oberlander Báruch rabbihoz a kiadó címén!

ZSIDÓ NAPTÁR 5782 / 2023

A megadott időpontok Budapesten érvényesek. Vidéken: Budapesttől keletre nézve. Március végétől október végéig az időpontok a nyári időszámítás szerint vannak megadva.

2022. MÁRCIUS		5782. I. Ádár-II. Ádár אדר א'-אדר ב' תשפ"ב				
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
		I. Ádár 28	I. Ádár 29	I. Ádár 30	II. Ádár 1 Gyertyagyújtás: 17.14	II. Ádár 2 Kimenetele: 18.20
		1	2	Újhold 1 3	Újhold 2 4	Pkudé 5
II. Ádár 3	II. Ádár 4	II. Ádár 5	II. Ádár 6	II. Ádár 7	II. Ádár 8 Gyertyagyújtás: 17.25	II. Ádár 9 Kimenetele: 18.31
6	7	8	9	10	11	Vájjikrá Sábát Záchor 12
II. Ádár 10	II. Ádár 11	II. Ádár 12	II. Ádár 13 A böjt vége: 18.21	II. Ádár 14	II. Ádár 15 Gyertyagyújtás: 17.35	II. Ádár 16 Kimenetele: 18.41
13	14	15	Eszter böjtje 16	Purim 17	Susán Purim 18	Cáv 19
II. Ádár 17	II. Ádár 18	II. Ádár 19	II. Ádár 20	II. Ádár 21	II. Ádár 22 Gyertyagyújtás: 17.45	II. Ádár 23 Kimenetele: 18.51
20	21	22	23	24	25	Smini Sábát Pará 26
II. Ádár 24	II. Ádár 25	II. Ádár 26	II. Ádár 27	II. Ádár 28		
Nyári időszámítás kezdete 27	28	29	30	31		

2022. ÁPRILIS		5782	
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA
Széder esték minden korosztálynak április 15-16. www.zsido.com/pszach			
Niszán 2	Niszán 3	Niszán 4	Niszán 5
3	4	5	6
Niszán 9	Niszán 10	Niszán 11	Niszán 12
10	11	12	13
Niszán 16 Kimenetele: 20.25	Niszán 17	Niszán 18	Niszán 19
Peszách 2 17	Félünnep 1 18	Félünnep 2 19	Félünnep 3 20
Niszán 23	Niszán 24	Niszán 25	Niszán 26
24	25	26	27

2022. JÚNIUS		5782. Sziván-Támuз סיון-תמוז תשפ"ב				
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
			Sziván 2	Sziván 3	Sziván 4 Gyertyagyújtás: 20.16	Sziván 5 Gyertyagyújtás: 21.37
			1	2	3	Bamidbár 4
Sziván 6 Gyertyagyújtás: 21.38	Sziván 7 Kimenetele: 21.39	Sziván 8	Sziván 9	Sziván 10	Sziván 11 Gyertyagyújtás: 20.21	Sziván 12 Kimenetele: 21.43
Sávuot 1 5	Sávuot 2 6	7	8	9	10	Nászó 11
Sziván 13	Sziván 14	Sziván 15	Sziván 16	Sziván 17	Sziván 18 Gyertyagyújtás: 20.25	Sziván 19 Kimenetele: 21.47
12	13	14	15	16	17	Böhaálotchá 18
Sziván 20	Sziván 21	Sziván 22	Sziván 23	Sziván 24	Sziván 25 Gyertyagyújtás: 20.27	Sziván 26 Kimenetele: 21.48
19	20	21	22	23	24	Slách 25
Sziván 27	Sziván 28	Sziván 29	Sziván 30	Támuз 1	www.zsidoiskola.hu Tel.: 781-4760	
26	27	28	Újhold 1 29	Újhold 2 30		

2022. JÚLIUS		5782	
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA
Elődások és tanulás a Zsidó Tudományok Szabadegyetemén mi További információ: 268-0183			
Támuз 4	Támuз 5	Támuз 6	Támuз 7
3	4	5	6
Támuз 11	Támuз 12	Támuз 13	Támuз 14
10	11	12	13
Támuз 18 Kimenetele: 21.13	Támuз 19	Támuз 20	Támuз 21
Böjtnap 17	18	19	20
Támuз 25 24	Támuз 26	Támuз 27	Támuз 28
Áv 3 31	25	26	27

2022. SZEPTEMBER		5782-83. Elul-Tisri אלול-תשרי תשפ"ב-תשפ"ג				
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
				Elul 5	Elul 6 Gyertyagyújtás: 19.04	Elul 7 Kimenetele: 20.08
				1	2	Softim 3
Elul 8	Elul 9	Elul 10	Elul 11	Elul 12	Elul 13 Gyertyagyújtás: 18.50	Elul 14 Kimenetele: 19.53
4	5	6	7	8	9	Ki Téce 10
Elul 15	Elul 16	Elul 17	Elul 18	Elul 19	Elul 20 Gyertyagyújtás: 18.36	Elul 21 Kimenetele: 19.38
11	12	13	14	15	16	Ki Távo 17
Elul 22	Elul 23	Elul 24	Elul 25	Elul 26	Elul 27 Gyertyagyújtás: 18.21	Elul 28 Kimenetele: 19.24
Első Szlichot 18	19	20	21	22	23	Nicávím 24
Elul 29 Gyertyagyújtás: 18.17	Tisri 1 Gyertyagyújtás: 19.20	Tisri 2 Kimenetele: 19.18	Tisri 3 Kimenetele: 19.00	Tisri 4	Tisri 5 Gyertyagyújtás: 18.07	
25	Ros Hásáná 1 26	Ros Hásáná 2 27	Gedáljá böjtje 28	29	30	

5782. II. ádár - 2022. március-április
Március 16-án van Eszter böjtje annak emlékére, hogy i. e. 356-ban a bibliai Eszter királyné, nagybátyjával, Mordechájjal és a perzsiai zsidók nagy részével együtt böjtölt és esdekelt, hogy meggátolják a gonosz Hámán ellenük szőtt gyilkos tervének végrehajtását. • Ugyanennek a történelmi eseménynek az emlékét őrzi a következő nap, **Ádár 14.**, Purim ünnepe és **Susán Purim (március 17. és 18.)**: Áchásvéros perzsa király Eszter közbenjárására meghíúsította a népirtás tervét. • Purim napján este és reggel felolvassuk a *Megilát*, Eszter könyvét. Az ünnep fő micvája az ajándékküldés – a *misloach mánot* – és a szegények támogatása. • A *Tizennyolc áldásban* és az étkezés utáni áldásban van külön betoldás, az *Ál hániszim* („A csodákért”) ima, de *Hálélt* nem mondunk.

5782. niszán - 2022. április-május
A megváltás hónapja, amelynek tengelyében az egyiptomi kivonulás és a *Peszách*, a szabadság ünnepe áll. • **Niszán 11.** a lubavicsi rebbe, Menachem M. Schneerson 114. születésnapja. • **Niszán 14. (április 15.)** Erev *Peszách*. Előző este megvizsgáljuk, maradt-e még valami kovászos a már alaposan kitakarított házban (*bdikát cháméc*). • Reggeltől az *elsőszülöttek böjtje*, amelyet egy talmudi traktátus tanulásának befejezésével egybekötött

Az Egység című folyóirat melléklete. A folyóirat jelen számának megjelenését a Nemzeti Civil Alapprogram is támogatta. Kiadja a Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület (1052 Budapest, Károlyi krt. 20. Telefon: 268-0183, E-mail: info@zsido.com) A naptárral kapcsolatos gyakorlati kérdéseivel forduljon bizalommal, levelben vagy telefonon Oberlander Báru ch rabbihoz a kiadó címén!

ZSIDÓ NAPTÁR 5782 / 20

A megadott időpontok Budapesten érvényesek. Vidéken: Budapesttől keletre néha. Március végétől október végéig az időpontok a nyári időszámítás szerint vannak megadva.

2021. SZEPTEMBER 5781-82. Elul-Tisri אלול-תשרי תשפ"א-תשפ"ב						
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
			Elul 24	Elul 25	Elul 26 Gyertyagyújtás: 19.01	Elul 27 Kimenetele: 20.06
			1	2	3	Nicávim 4
Elul 28	Elul 29 Gyertyagyújtás: 18.55	Tisri 1 Gyertyagyújtás: 19.59 Ros Hásáná 1	Tisri 2 Kimenetele: 19.57 Ros Hásáná 2	Tisri 3 A böjt vége: 19.39 Gedáljá böjtje	Tisri 4 Gyertyagyújtás: 18.47	Tisri 5 Kimenetele: 19.51 Vájélech Sábát Suvá
5	6	7	8	9	10	11
Tisri 6	Tisri 7	Tisri 8	Tisri 9 Gyertyagyújtás: 18.37	Tisri 10 Kimenetele: 19.40	Tisri 11 Gyertyagyújtás: 18.33	Tisri 12 Kimenetele: 19.36
12	13	14	15	Jom Kipur 16	17	Háázinu 18
Tisri 13	Tisri 14 Gyertyagyújtás: 18.27	Tisri 15 Gyertyagyújtás: 19.29 Szukkot 1	Tisri 16 Kimenetele: 19.27 Szukkot 2	Tisri 17 Félünnep 1	Tisri 18 Gyertyagyújtás: 18.19 Félünnep 2	Tisri 19 Kimenetele: 19.21 Félünnep 3
19	20	21	22	23	24	25
Tisri 20 Félünnep 4	Tisri 21 Gyertyagyújtás: 18.13 Hosáná Rábá	Tisri 22 Gyertyagyújtás: 19.15 Smini Áceret	Tisri 23 Kimenetele: 19.13 Szimchát Torá	Tisri 24	Mázkir időpont: szeptember 16. kb. 11 órákor	
26	27	28	29	30		

2021. OKTÓBER			
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA
Tisri 27	Tisri 28	Tisri 29	Tisri 30
3	4	5	Újhold 1
Chesván 4	Chesván 5	Chesván 6	Chesván 7
10	11	12	
Chesván 11	Chesván 12	Chesván 13	Chesván 14
17	18	19	
Chesván 18	Chesván 19	Chesván 20	Chesván 21
24	25	26	
Chesván 25 Téli időszámítás kezdete	31		

2021. DECEMBER 5782. Kiszlév-Tévév כסלו-טבת תשפ"ב						
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA	CSÜTÖRTÖK	PÉNTEK	SZOMBAT
			Kiszlév 27	Kiszlév 28	Kiszlév 29 Gyertyagyújtás: 15.35	Kiszlév 30 Kimenetele: 16.46
			Chánuká 3	Chánuká 4	Chánuká 5	Chánuká 6 Újhold 1 Mikéc 4
Tévév 1	Tévév 2	Tévév 3	Tévév 4	Tévév 5	Tévév 6 Gyertyagyújtás: 15.34	Tévév 7 Kimenetele: 16.45
Újhold 2 Chánuká 7	Chánuká 8				10	Vájigás 11
5	6	7	8	9	10	11
Tévév 8	Tévév 9	Tévév 10 Kimenetele: 16.28	Tévév 11	Tévév 12	Tévév 13 Gyertyagyújtás: 15.35	Tévév 14 Kimenetele: 16.47
12	13	Böjtnap 14	15	16	17	Vájchi 18
Tévév 15	Tévév 16	Tévév 17	Tévév 18	Tévév 19	Tévév 20 Gyertyagyújtás: 15.38	Tévév 21 Kimenetele: 16.50
19	20	21	22	23	24	Smot 25
Tévév 22	Tévév 23	Tévév 24	Tévév 25	Tévév 26	Tévév 27 Gyertyagyújtás: 15.44	
26	27	28	29	30	31	

2022. JANUÁR			
VASÁRNAP	HÉTFŐ	KEDD	SZERDA
לע"נ ר' יהודה מרדכי ב"ר ברוך ז"ל נויבארט (יארצייט כ"ט טבת)			
Tévév 29	Svát 1	Svát 2	Svát 3
2	Újhold 3	4	
Svát 7	Svát 8	Svát 9	Svát 10
9	10	11	
Svát 14	Svát 15	Svát 16	Svát 17
16	Tu biSvát 17	18	
Svát 21	Svát 22	Svát 23	Svát 24
23	24		
Svát 28	Svát 29		
30	31	25	

5781/82. elul-tisri – 2021. szeptember-október Augusztus 28-án, szombat éjjel kezdünk a Szlichot nevű bűnbánó imákat mondani, egészen Ros Hásánáig. • A zsidó időszámítás szerint Ros Hásánákor (idén szeptember 7-8.) teremtette Isten a világot 5782 évvel ezelőtt. Ros Hásáná lényege a bűnbánás, ennek elérésére sófárt (koskürtöt) fújunk, és délután tartjuk a Táslich szertartást, amelynek keretében jelképesen a folyóba vetjük véikeinket. • Ezen a napon az Örökkévaló eldönti, hogy az emberek közül ki kapjon hosszú életet, egészséget, boldogságot és hasonló jókat. Ezt kérjük imáinkban ezen az ünnepen, és ezt jelképezik a hagyományos ételek, például a mézbe mártott édes alma. • A Ros Hásáná (újév) és Jom Kipur (engesztelőnap) közötti időt tíz bűnbánó napnak nevezzük. Lényege a megtérés, a magunkba mélyedés, a rossz cselekedetek megbánása és a zsidósághoz való töretlen ragaszkodás megfogadása. • Az imarendben bizonyos betoldások, illetve változások vannak (lásd az imakönyvet). • **Szeptember 16. Jom Kipur** (engesztelőnap). Az ünnepet megelőző nap estéjétől az ünnep kimeneteléig 25 órai szigorú böjtot kell tartani, ezért előző nap micvá sokat enni. • Jom Kipurkor tilos fürödni, szépitkezni, bőrcipőt húzni (műanyag vagy vászoncipőt szabad) és házasságot élni, mert a Tóra sanyargatást ír elő. • A Jom Kipur-i imarendet az ünnepi

imakönyv, az Engesztelőnap imarendje tartalmazza. Ennek lényege a bevezető Kol nidrá (szerdán este) és a Jizkor, halott szeretteink lelki üdvéért, valamint a Nöilá imádság (csütörtökön késő délután). • Már most foglalja le helyét valamelyik zsinagógában! A mi zsinagógánk címe: Budapest VI., Vasvári Pál utca 5. • **Szeptember 21-én** este kezdődik Szukkot, a sátrak ünnepe, amely kilenc napig tart. • Az első két nap főünnep. A következő öt nap úgynevezett félünnep, majd az utolsó két nap ismét főünnep, mindkettő szigorúan munkaszüneti nap, akárcsak a szombat vagy a Jom Kipur. Ezek az ünnepnapokon bizonyos feltételek mellett szabad főzni. • Szukkot ünnepén sátorban, szukkában kell étkezni. Magyarországon a zsinagógák udvarán szoktak sátrat építeni. Szombat kivételével mindennap áldást mondunk a négy jelképes növényre, az etrog, luláv, hédász és árává ünnepi csokrára. Ünnepi csokrot a hitközségekben lehet igényelni. • **Az ünnep utolsó napja Szimchát Torá, a Tóra öröme ünnepe.** A zsinagógákban ünnepélyesen körülvisszük a Tóra-tekerceket, ezzel is kifejezve az elszakíthatatlan kapcsolatot a zsidó nép és a Tóra között: mi tartjuk a Tórá, bennünket pedig a Tóra tart meg.

5782. chesván – 2021. október-november
A zsidó naptár egyetlen hónapja, amelyben – Ros Chodes,

újhold napját kivéve – nincs különleges ünnep. • Az újholdi imarendet – Hálél, Tóra-olvasás, Muszáf ima – lásd az imakönyvben. • Ebben a hónapban kihasználhatjuk a szabad időt a zsidóság és a héber nyelv intenzívebb tanulmányozására. Mindenkinek kötelessége megismerni saját népe kultúráját, nyelvét, irodalmát, vallását.

5782. kiszlév – 2021. november-december Kiszlév 19-én ünneplik „a chaszidizmus újévét”, annak emlékére, hogy Snéur Zálman rabbi, a chábád chaszidizmus alapítója, 1798-ban ezen a napon szabadult ki az orosz cár börtönéből, ahol koholt vád alapján fogva tartották. • **November 28-án** este kezdődik a nyolc napig tartó Chánuká, a fény ünnepe. • Az ünnep minden estéjén egy-egy gyertyával többet gyújtunk meg az ablakba kitétt gyertyatartóban. • Ez a csodát jelképezi, amely i. e. 165-ben történt, amikor a zsidóságukhoz hűséges kevesek a Makkabeusok vezetésével legyőzték a szíriai görögök hatalmas hadseregét: gátat vetettek az asszimilációnak, amely szellemi és fizikai megsemmisülésükhöz vezetett volna. Az újjáavatott Szentélyben csak egy napra leendő olaj maradt a menóra lángjának meggyújtásához, de ez nyolc napig égett. • A chánukái külön imarendben naponta Hálélt (hálaadó imát) mondunk. Ezenkívül a Tizennyolc áldásban és az étkezés utáni áldásban van külön betoldás:

Mikor nem kell kezet mosni és *mojcit* mondani a kenyérre?

Az őszi ünnepek idején sokkal többször ülünk le közösen egy asztalhoz, hogy a szokottnál bőségebb, különlegesebb lakomát együnk, mint az év többi szakában. Az ünnepi kidusok elengedhetetlen kelléke a finom bárhesz, melynek fogyasztása előtt rituálisan kezet mosunk. De miért van erre szükség? Mely kenyérfélék előtt kell ily módon kezet mosnunk és melyekre mondunk más áldást? OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA

A HATFÉLE ÉTELÁLDÁS

A Virtuális Bét Midrás egy kedves hallgatója érdekes megfigyeléssel fordult hozzám: a Tel Aviv Café étlapján látott egy figyelmeztetést, miszerint az ott kapható kenyérfélékre „mözonot” áldást kell mondani, minden másra pedig „hámojcit”. „Hogy kell ezt érteni? A kenyérre nem csak Hámojci áldást lehet mondani?” – kérdezte László. Ahhoz, hogy ezt megválaszoljuk, kicsit meg kell ismerkednünk az áldások rendszerével.

A zsidóság egyik alapja, hogy mindenért köszönetet mondunk az Örökkévalónak, amit csak ad nekünk¹. Így az étkezésre is van áldás, nem is egyféle. Bölcsen úgy döntöttek, hogy minden ételfélére külön áldást kell mondani.

Az ételek áldása minden esetben ugyanúgy kezdődik: *Báruch átá Adonáj Elohénu melech háolám...*, „Áldott vagy Te, Örökkévaló Istenünk, Világ Ura, ...”, amit aztán az alábbiak

szerint fejezünk be, attól függően, hogy mit eszünk.

Az élelmiszereket három fő kategóriára osztjuk: a fán termettek, a földön/földben termettek és az egyebekre. A fán termő gyümölcsökre, mint pl. az almára a... *boré pri háéc*, „ki a fa gyümölcsét teremtette!” befejezést mondjuk a fenti áldásban, a földön termettek, mint az eper vagy a zöldségek a... *boré pri háádámá*, „ki a föld gyümölcsét teremtette!” a harmadik kategóriára pedig, mint pl. a húsfélék vagy a tejtermékek azt, hogy... *sehákol nihjá bidváro*, „kinek szavára minden termett!”

Vannak azonban kivételt képező, különleges ételek, amelyek külön áldást kapnak. Az első ilyen élelmiszer a kenyér. Mivel a kenyérfélék gabonából készülnek, azt gondolhatnánk, hogy a földön termettek áldása vonatkozik rájuk, ám, a kenyér magasabb szinten áll, mint a többi élelmiszer, ezért külön áldást mondunk rá. A fenti kezdőrészhez a ...

hámoji lechen min háárec, „aki kenyeret ad a földből” végződést illesztjük.

Ugyancsak külön áldása van a gabonából készült süteményeknek. Az ilyenek fogyasztása előtt a... *boré miné mözonot*, „aki mindenféle ételt teremtett!” áldást mondjuk.

A harmadik kivétel a szőlőből készült bor, amiről azt gondolhatnánk, hogy a fán termőkre mondott áldással fogyasztjuk, ahogy magát a szőlőt is. A szőlőből készült ital azonban, különlegessége miatt, külön áldást kapott, így fogyasztása előtt ezt mondjuk: ... *boré pri hágáfen*, „aki a szőlő gyümölcsét teremtette!”.

Az áldások megtalálhatók a *Sámuel imája- Zsidó imakönyvben*².

A FŐ ALKOTÓELEM ÉS A KIEGÉSZÍTŐ RÉSZ

Az áldásmondás szempontjából két fontos fogalommal kell megismerkednünk, ezek az *ikár*, ami az étel fő alkotóelemét jelenti és a *táfél*, ami az

étel járulékos része, kevésbé fontos alapanyaga. Ha egy ételnek van egy jól elkülöníthető fő alkotórésze, akkor csak arra mondunk áldást, a kiegészítő részekre pedig nem³. Így pl. ha egy saláta földön és fán termő növényeket is tartalmaz, de előbbi van többségben, pl. paradicsom, paprika, salátalevél és dió, akkor csak a földön termőkre mondunk áldást. Ha azonban alma és körte a fő alkotórész egy kevés banánnal szemben, akkor a fán termők áldását mondjuk. Ugyanígy, ha például egy paradicsomot megszóznak, akkor csak egy földön termőkre mondott áldást mondunk, a sóra külön nem mondunk egy *sehákolt*.

A FŐ-FŐÉTEL

Az előbbi kapcsán azt állapítja meg a háláchá, hogy a kenyér a legfőbb étel. Ennek az alapja a bibliában is megtalálható, *völechem löváv enos jisád*, „...a kenyér pedig erősíti a halandónak szívét”⁴.

Ez tehát azt jelenti, hogy akár mekkora étkezést eszünk, akár egy nagy lakomát is, ahol többféle hal, leves, húsetel és mindenféle köret és saláta kerül az asztalra, ha kenyeret is eszünk, akkor először arra kell áldást mondani. Az összes többi étel mind a kenyéráldás alá fog tartozni, nem kell elmondani a többi féle áldást az ételek fajtái szerint⁵.

Kivétel ez alól a desszert, mert az édesség nem számít az étkezésbe, azt már „nem fedi le” a kenyéráldás, hanem arra külön *mözonot* áldást kell mondanunk⁶.

KENYÉR NÉLKÜL ELESÜNK AZ ÁLDÁS LEHETŐSÉGÉTŐL

A New York-i pápai jesivában volt egy tanárom, Wéber Benjámin Jozsef zl rabbi, aki Soltvadkertről származott. Ő gyakran jegyezte meg kritikusán, hogy „ezek az amerikai fiúk bőségesen étkeznek, de mivel nincs kenyér hozzá, csak egy kicsi kis utóáldást mondanak. Milyen dolog ez? Egy étkezéshez kell lennie kenyérnek, és aztán egy komoly áldást kell mondani az Örökkévalónak.”

Mire is gondolt Wéber rabbi? Az utóáldás elmondása tórai parancso-

lat, „És midőn eszel és jóllaksz, áldd az Örökkévalót, a te Istenedet...”⁷. Ez az úgynevezett asztali áldás (*ben-csolás*), mely három plusz egy áldásból áll⁸, melyet akkor mondunk, ha jóllaktunk. Ez azonban a kenyérhez kötődő áldás, tehát, ha nem ettünk kenyeret, akkor ezt az áldást nem mondhatjuk el.

Bölcseink azonban úgy rendelkeztek, hogy a hosszabb, kenyérevés után mondott áldás mellett két másik utóáldás is legyen a többi ételféleség fogyasztása után. Van egy Izrael hét gyümölcsére (búza, árpa, szőlő, füge, gránátalma, olajbogyó és datolya)⁹, valamint az ezekből készült süteményre és borra, melyet a Talmud¹⁰ úgy nevez, hogy *bráchá méén sálos*, „az [egy] áldás, mely háromból áll össze”. Azért kapta ezt az elnevezést, mert tartalmazza a szokásos három asztali áldás rövidített változatát¹¹. A másikféle rövid utóáldás, a *boré nőfásot* pedig mindössze három sorból áll¹² és akkor mondjuk, ha az előző kategóriákba nem eső étkezésünk volt, pl. csak fagyaltot ettünk vagy kólát ittunk.

Ezért volt hát mérges Wéber rabbi, hogy sokan úgy ettek egy kiadós ebédet, hogy nem ettek hozzá kenyeret, és ezzel elveszítették a lehetőségét annak, hogy egy nagy utóáldást mondhassanak.

A KÉZMOSÁS ELŐÍRÁSAI

A kenyér kapcsán találunk további, teljesítendő kritériumokat is, így először is az evés előtti kézmosás előírását. Ez a kézmosás természetesen nem az a tisztasági kézmosás, melyre gyermekkorunkban tanítottak minket, hogy piszkos kézzel ne együnk. Ez a fizikailag tiszta kéz rituális mosása.

Miért fontos ez a kézmosás? Ennek története a Szentély idejéből ered, és azokhoz az ételekhez kapcsolódik, melyek a Szentföldön szentnek számítanak. Így pl. a *trumából* csak a kohénok és családtagjaik ehettek¹³, de ha tisztátalan kézzel nyúltak hozzá, akkor utána tisztátalannak, „romlottnak” számított és el kellett égetni¹⁴. A Bölcseink megállapították, hogy az emberek

tisztátalansága leginkább a kezükön keresztül keletkezik. Ugyan lehet másképpen is tisztátalanná válni, például temetőben, ha az illető közel áll egy sírhoz vagy ha egy elhunyt emberrel egy fedél alatt van¹⁵, azonban ezek nem mindennapi események. Ennél gyakoribb, ha egy elhullott állatot érint meg valaki¹⁶. Ezért úgy vesszük, hogy a kéz tisztátalan, ezért a szent étel evése előtt mindig le kell mosnunk a kezünket rituálisan is¹⁷.

KÉZMOSÁS GYAKORLÁSKÉPPEN

Hogy jön ez a kenyérevéshez? Igaz, hogy az a kenyér, amit mi itt Budapesten megesszünk, nem izraeli búzából készült, és nem is kohénoknak szánt étel, de Bölcseink azt mondták, hogy minden zsidó, nem csak a kohén, szokja meg, hogy mielőtt megérinti az ételt, kezét mos. Ezáltal mindenkiben kialakul egyfajta érzékenység az étel iránt, és ha újra állni fog a Szentély és lesznek Izraelben szent ételek, akkor tudni fogjuk, hogy azt nem szabad csak úgy megérinteni. Ez azonban csak a kenyérevés kapcsán lett törvénybe iktatva, hiszen, ahogy az előző részben már tárgyaltuk, a valós étkezést, a jóllakást, a kenyérevés jelenti, és a törvény szerint a kézmosás nem az érintés, hanem az evés előttre vonatkozik. Természetesen, ha majd újból fognak fogyasztani *trumát* a kohénok, akkor a gyümölcsök is szentnek fognak számítani.

Mi pedig addig is kezét mosunk kenyérevés előtt mintegy gyakorlásként a messiási időkre¹⁸. Ehhez mindkét kezünket leöntjük háromszor-háromszor minimum egy dl vízzel¹⁹: olyan ez, mint egy „mini rituális fürdő”, majd elmondjuk az *ál nötilát jádájim* áldást²⁰.

MIKOR KELL KEZET MOSNI?

Mennyi az az ételmennyiség, amely már tisztátalanná válna, ha mosatlan kézzel érintenénk? Bölcseink szerint ez egy tojásnyi méret: ha ennél kevesebb az étel, akkor morzsának számít, amit nem lehet tisztátalanná tenni. Ezért akkor kell kezét mosnunk a kenyérevés előtt, ha eszünk

legalább egy tojásnyi mennyiséget. Azaz, ha kevesebbet eszünk a kenyérből, mint egy tojásnyi, akkor elvileg nem kellene kezét mosni, de a *háláchá* azt mondja, hogy ebben az esetben áldásmondás nélkül öntjük le a kezünket²¹. Ezért, ha valaki úgy mosott kezét, hogy mondott rá áldást, akkor mindenképpen kell, hogy legalább egy tojásnyi mennyiséget egyen, hogy az áldása ne legyen hiábavaló.

MI AZ, AMI MÁR NEM SZÁMÍT KENYÉRNEK?

Mikor kell *hámojci* áldást mondani egy lisztből készült tésztafelére és

alapanyagokat a vízen és a liszten kívül.

Három elfogadott vélemény van az ún. „nem rendes” kenyérről, a *pát hábá bökiszzniról* a *háláchában*²²:

- ha a tészta valamivel meg van töltve sütés előtt, például csokoládéval vagy gyümölcszel,
- ha gyümölcslével vagy tejjel készül, így az íze édesebb, mint a megszokott kenyéré,
- ha a kinézete nem hasonlít a megszokott kenyérhez, hanem például lapos és száraz.

Ezek után felmerül a kérdés, hogy akkor a peszáchi macesz, mely lapos és száraz, hogyan számíthat mégis

tali áldást utána. Erre létezik egy háláchikus „kiskapu” az ún. *mözonot* kenyér képében. Az elnevezés arra utal, hogy a pékárú kenyéreként fogyasztható, tehát pl. lehet belőle szendvicset csinálni, de a gyártása során a víz helyett legalább 51%-ban gyümölcslét használtak.

A gyümölcslé miatt ez a kenyérféle édesebb a szokásosnál, ezért a süteményekre való *mözonot* áldást kell mondani rá – vagyis előtte nem kell rituálisan leönteni a kezét („vássalni”, ahogy magyaros jiddis kifejezéssel mondani szokták) és utána egy rövidebb utóáldást kell csak mondani.

Bár vannak, akik szerint az ilyen kenyérral nem lehet „megúszni” a kenyérevés előírásait²⁴, a rabbik többsége mégis elfogadja ezt a megoldást²⁵.

A gyümölcslétől edeskes *mözonot* pékárú fogyasztásakor azonban figyelniük kell arra, hogy ne számíton teljesétkezésnek. Ezakkorkövetkezik be, ha jóllakásig eszi valaki magát a *mözonot* kenyérből, és ezzel kinyilvánítja, hogy valóban kenyéreként ette és teljes étkezésnek tekintette a fogyasztását. Ilyenkor ugyanúgy el kell mondani az asztali áldást az étkezés után, sőt előtte kell kezét is mosni és *hámojci* áldást mondani²⁶, mintha sima kenyeret ettünk volna. Ezt azzal küszöbölhetjük ki, ha egyszerre csak egy kisebb adagot fogyasztunk belőle, illetve ha az étkezést megszakítjuk, és pl. két kisebb szendvicset között 6-7 perces szünetet tartunk²⁷.

Itt fontos megjegyezni, ha valaki esetleg otthon készítene magának *mözonot* kenyeret, hogy csak 100 százalékos gyümölcslévet használhatunk, koncentrátumból készült italt nem, mert az nem csupán gyümölcslének számít, hanem víznek is, ezért már nem felelne meg a fenti kritériumnak²⁸.

mikor nem? Másképpen megfogalmazva: mi a különbség a kenyér és a sütemény között? A különbség az, hogy a kenyér főétel, melyet azért eszünk, mert éhesek vagyunk. A sütemény viszont édesség, amit akkor eszünk, ha kedvünk van hozzá.

A kenyér főképpen vízből és lisztből készül, lehet még hozzátenni egyéb hozzávalókat, de alapvetően ebből a két dologból áll össze. A sütemény viszont a kenyérhez képest nagyobb részben tartalmaz más

kenyérnek. A válasz egyszerű, mert a kenyér helyett fogyasztjuk, nem pedig mint a süteményt²³.

A KENYÉR „KISKAPUJA”

Bizonyos esetekben a kenyérevéssel kapcsolatos vallási előírások teljesítése nehezen megoldható. Például azért, mert utazás közben nem lesz lehetőségünk leönteni a kezünket előtte, vagy nagyon kell sietnünk az evéssel, és az idő szűke miatt nem lesz időnk elmondani a hosszú asz-

¹ Maimonidész, *Az áldások szabályai* 1:1-4.; ² 110. és 118. oldal; ³ *Sulchán áruach OC* 212:1.; ⁴ *Zsoltárok* 104:15.; ⁵ *SÁ* uo. 177:1.; ⁶ *Uo.*; ⁷ *5Mózes* 8:10.; ⁸ *Sámuel imája* 112-117. oldal; ⁹ Lásd: *5Mózes* uo. 8.; ¹⁰ *Bráchat* 37a.; ¹¹ *Sámuel imája* 118-119. oldal; ¹² *Uo.* 119. oldal; ¹³ *3Mózes* 22:10., 14.; ¹⁴ *Talmud, Sábát* 25a.; ¹⁵ *4Mózes* 19:13-14.; ¹⁶ *3Mózes* 14:24-28.; ¹⁷ *Uo.* 14a. végén; ¹⁸ *Sulchán áruach RSZ* 158:1.; ¹⁹ *SÁ* uo. 160:16.; ²⁰ *Sámuel imája-Zsidó imakönyv* 110. oldal; ²¹ *SÁ* uo. 158:2.; ²² *SÁ* uo. 168:9-12.; ²³ Lásd írásom: *Ór Jiszráel* folyóirat 52. szám 77-79. oldal; ²⁴ *Bráchá köháláchá* 8:5-7.; ²⁵ Lásd *Émek hátsuvá* responsum 6. kötet 31. fejezet, 9. kötet 21. fejezet; *Páámé Jáákov* folyóirat 8. szám 25-27. oldal; *Nezer háTóra* folyóirat 4. szám 171-173. oldal; ²⁶ *SÁ* uo. 168:8.; ²⁷ *Émek hátsuvá* 6. kötet uo. 3.; ²⁸ *Piszké tsuivot* 168. fejezet 70. lábjegyzet.

08. 27. — 09. 05.

ZSINAGÓGÁK HETE

Az EMIH idén régi és új zsinagógák újranyitásával is bővíti a tradicionális zsidóság hit- és közösségi életének lehetőségeit. Hosszú évtizedek után újra zsinagógaként fog funkcionálni az Újbudai Zsinagóga és a Vörösmarty utcai imaház. Újlipótvárosban pedig elkészült a ZSILIP közösségi központ bővítése és felújítása. Az augusztus 27-én kezdődő ünnepi események sorába illeszkedik az Óbudai Zsinagóga bicentenáriumi megemlékezése és a már hagyományosnak számító Sólettfesztivál is, amelynek zenei színpadán idén nemzetközi sztárok is fellépnek.

ÚJBUDA (XI., Bocskai út) NYOLCVAN ÉV UTÁN VISSZAKAPTA EREDETI FUNKCIÓJÁT ÚJBUDA ZSINAGÓGÁJA

A lágymányosi neológ zsinagógát 1936-ra emelték az újonnan beépülő városrész zsidó közössége számára. Ez volt az utolsó zsinagógaavatás a második világháború előtt Magyarországon. A finom vonalú, enyhén art déco ízű épület Novák Ede és Hámor (Hamburger) István tervei alapján készült el, impozáns belső terébe a Hende Vince festőművész és Róth Manó (a híres Róth Miksa ugyancsak tehetséges, de kevésbé ismert testvére) által tervezett és készített színes üveglablakokon keresztül áramlott a fény. Zsinagógaként azonban csak néhány évig működött; a háború alatt az

épületet a németek istállónak, a magyarok raktárnak használták. Bár komolyabb sérülései nem történtek, a háború után gyülekezet nélkül maradt, így végül 1950-ben államosították, és átadták a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnak (TIT), akik események százait rendezték itt. A rendszerváltást követően a szervezet sorvadásnak indult; a programok ritkultak, az épület fenntartására egyre kevesebb pénz jutott. A helyzet azonban most megváltozik, hiszen az épület legfelső szintjét bérbe vette az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (EMIH), azzal a szándékkal, hogy ott újra működő zsinagógát nyit. Az a döntés született, hogy a hatvanas évek közepén kialakított, köríves kiselőadóból lesz az imahelyszín, ekörül pedig a szükséges további helyiségek: rabbi iroda, játszóterem, tinédzser klub, konyha, étkező és rendezvénytér. A közösség által használt területet a múltbéli állapotához hasonló módon visszaállított Bocskai úti lépcsőházból lehet majd megközelíteni, az eredeti szerint tervezett ajtón át, melynek díszítése a tízparancsolat kezdőbetűit mutatja.

A hivatalos megnyitő ünnepségre a 2021-es Zsinagógák Hete programsorozat keretein belül kerül sor, ám a zsinagóga rabbija, Isaac Stell és felesége, Mushky Stell már most aktívan építi a közösséget. Szeretnék, hogy a zsinagóga olyan hely legyen, ahova mindenki szeretettel látogat el, ahol mindenki otthonosan érezheti magát. Nem titkolt céljuk, hogy olyanokat is bevonjanak a budapesti és budai zsidó közösségi életbe, akik addig nem jártak zsidó társaságba.

ZSILIP (XIII., Újpesti rakpart) FELÚJÍTVA, ÚJJÁÉPÍTVE NYÍLIK MEG ÚJRA A ZSILIP

A mostani felújítás egyben bővítés is lesz, nagyjából 2000 négyzetméter alapterületűvé válik az épület – tudtuk meg Glitzenstein Sámuel rabbitól. A belépés után egy lobbyba érkezünk, ahol recepció, információs pult és egy jól felszerelt judaika bolt kap helyet.

Megnyílik az első magyarországi kóser New York Bagel és egy kóser kávézó és cukrászda, ahol belga waffelt és fagyaltot is lehet majd fogyasztani. A kávézó-bagelesnek természetesen külön bejárata is lesz.

Helyet kap még itt az AlefKids Központ is, ahol minden nap lesznek gyermekprogramok, amelyeket *Hurwitz Dvora* szervez. Vasárnap pedig nagyszabású Alef Kids rendezvényeket tartanak majd tanítással, játékkal.

Kialakítunk még egy hatalmas játszóházat, amely közelítőleg 500 négyzetméter nagyságú lesz: külön baba-, kisgyermek- és tinédzser-részekkel. Rengeteg óriásméretű játékunk lesz. Reggeltől estig nyitva leszünk, születésnapokat és más programokat is lehet ide tervezni.

Természetesen kinyit a zsinagóga gyönyörű kidusteremmel, ahová szintén tervezünk különféle rendezvényeket. Lesz klubhelyiségünk, ahová minden napra szeretnénk egy-egy közösségi programot – felnőtteknek, idősebbeknek.

A cél, hogy az új Zsilip olyan találkozóhely legyen, ahova érdemes betérni, körülnézni, ahol izgalmas és tartalmas programokkal, zenével, színházi előadásokkal, tanulmányi programokkal és játszóházzal fogadják a zsidó kultúra és hagyományok iránt érdeklődőket minden korosztályból, származástól függetlenül.

PESTI STIBEL (VI., Vörösmarty utca)

A VI. kerületi Vörösmarty utca 55. szám alatt található ortodox imaház 1983 körül zárhatott be, most teljes felújításon esett át és újranitja a kapuit a hívek számára az augusztus végén kezdődő Zsinagógák Hete című rendezvénysorozaton. A zsinagóga vallási vezetését *Oirechman Smuel* látja majd el, aki a következő szavakkal ajánlja a most megnyíló imaházat és a megnyitó eseményeit:

„Régi vágyunk válik valóra, amikor – Isten segítségével – ismét megnyitjuk az 1983-ban bezárásra ítélt Vörösmarty 55. szám alatt található zsinagógát.

Jiddisül stibelnek hívjuk az az ilyen kicsi, meghitt, családi zsinagógát, amelynek újranitásával az a célunk, hogy egy vidám és barátságos imaházat hozunk létre, ahol jól és otthon érzi magát fiatal és idős egyaránt, ahol a hagyomány szellemében élvezhetjük egymás társaságát, közösségünket, ünnepeket és elmondhatjuk ősi imáinkat.

Az ünnepélyes megnyitó 2021. augusztus 27-én, pénteken lesz, ahova nagy-nagy szeretettel várunk mindenkit. Ez alkalommal befejezzük a közösség nagylelkű adományából megírt új tóratekereszt és egy különleges szombatot töltünk együtt a közeli Radisson Blu Béke szállodában.”

Fotó: Lábass Endre, 2015

ÓBUDAI ZSINAGÓGA

(III., Lajos utca)

Az Óbudai Zsinagóga fennállásának kétszázéves évfordulójára kiírt színmű pályázatot *Hollós Csaba Mose Munz lajtorjája* című munkájával nyerte meg. A pályázatra olyan egyfelvonásos színdarabokat vártak a kiírók, amelyek kapcsolódnak a zsinagóga történetének egy időszakához, annak meghatározó személyiségeihez.

A nyertes pályamű címszereplője, Mose Munz, Óbuda egykori közösségének legnagyobb tekintélyű rabbija volt, valamint az óbudai zsidó közösség vallási bíróságának fejeként is tevékenykedett. 1790-ben Ezekiel Landau prágai rabbi javaslatára lett Óbuda főrabbi, a kilenc évvel korábban elhunyt Natan Günsburger utódként. A harmadik zsinagóga megépítését is Mose Munz kezdeményezte. Az épület elkészültekor ő mondta az avatóbeszédet, amelyet még ugyanabban az évben kinyomtattak Bécsben. Mose Munz haláláig Óbuda főrabbi maradt.

A nyertes művet *Fodor Orsolya* rendezésében az Óbudai Zsinagógában mutatják be az Óbuda200 rendezvénysorozat keretében.

Nissim Black, a haszid rapper

Az afroamerikai férfi rapperként kezdte pályafutását, D.Black művésznéven. Muszlim hitben nevelkedett, majd áttért a kereszténységbe, de egyik hitben sem érezte otthon magát, ezért kezdett el a zsidóság iránt is érdeklődni. „Úgy döntöttem, magam járok a dolgok végére. Leültem egy Őszöveltséggel, és azt mondtam Istennek: Most újra-kezdjük. Te meg én. Látni és tudni akarom, hogy ki vagy te valójában.”

Az egykori bandatag Nissim ma már vallásos zsidóként Jeruzsálemben él családjával, zenét ír, klipeket forgat és koncerteket ad. Peszách után jelent meg legújabb albuma „Lemálá” (Felfelé) címmel, melynek slágerét, a Fly away című számot már 750 000 ember látta a YouTube-on.

„A zeném megmutatja, hogy hol tartok ma spirituálisan. Ez az én eszközüm arra, hogy mások lelkét is megérintsem, nem a magam hasznára zenélek. A régi idők már nem térnek vissza” – mondta Black. Betérése után egy darabig egyáltalán nem foglalkozott régi hivatásával. Egyszer azonban Nissim bekapcsolta egyik régi, tönkrement mikrofonját, és az meglepő módon tökéletesen működött. Ekkor elment rabbijához, áldását kérte, és ismét dalírásba fogott. Azt is elhatározta, hogy a dalszövegek ezen túl vallásos hitéről tanúskodnak majd. „Az alkotómunka előtt mindig meditálok. Írás közben pedig folyamatosan imádkozom. Igyekszem minél inkább elmerülni a spiritualításban, amikor létrehozok egy dalt.”

VILÁGSZTÁROK A ZSINAGÓGÁK HETÉN

Alex Clare, a lélek zenésze

Alexander George Clare Délkelet-Londonban született 1985. szeptember 14-én. Édesapja nyomdokait követve először trombitálni, majd később dobolni tanult, végül a gitározásnál és a dalírásnál kötött ki. Kedvenc előadói között ott volt Stevie Wonder. Közben a biztonság kedvéért séfnek is tanult.

A zeneírás akkor indult be, amikor Alex úgy döntött, lehorgonyoz egy kikötőben, Harlowban, majd arra jutott, hogy levitorlázik a Temzén egészen Stamford Hillig. Ezután nem sokkal Brightonba költözött. Rengeteg dalt írt ez idő alatt, a demói egészen az Islands Recordsig jutottak, két héttel később pedig már alá is írta a szerződéseket a lemezcéggel.

Britannia után bejárta a fél világot: New Orleans, Jamaica, Los Angeles voltak a megállók. A hosszú útról Alex egy soulós, jazzes, jungle-os, punk rock albummal tért vissza. A sikert Too Close című dala hozta meg számára, ami 2012-ben a Billboard Top Ten-ig jutott.

Bár, ahogy ő fogalmaz „nagyon-nagyon szekuláris” környezetben nőtt fel, mégis a vallásos zsidóság felé a 2000-es évektől fordult. Szigorú szombattartóként sábeszkor nem koncertezik, emiatt egyszer egy lemezkiadási lehetőségtől is elveszett: „Találtam más utakat, hogy sikeres legyen a karrierem” – nyilatkozta. A Talmudtanulásról még a turnéi alatt sem mond le. 2015 óta családjával Jeruzsálemben él.

A koncertek a Budai Parkszínpadon lesznek, augusztus 29-én 19.30-tól. A Zsinagógák Hetének részletes programja megtalálható a www.zsinagogahete.hu oldalon.

FOTÓK: BENNEMÉLOEREDET.HU

Világhírű tudós zsinagógáját avatták újra Berettyóújfalun

Több mint félmilliárd forintból állították helyre teljes pompájában Berettyóújfalu egykori központi zsidó imaházát. A zsinagóga falai között mostantól kulturális programok lesznek, de az épülettel a korábban ott szolgáló Blum Ámrám rabbi csodás emlékezete is visszatér – így a kelet-magyarországi zsidó zarándokturizmus is vonzó desztinációval gazdagodik. A BENNEM ÉLŐ

EREDET BESZÁMOLÓJA

A Berettyóújfalun született Makk Károly filmrendező és Konrád György író emléke mellett júniusban vette kezdetét a Hajdú-Bihar megyei település zsidó kulturális örökségének újabb fejezete. Ekkor ugyanis hivatalosan is újból átadták az 1903-ban Weismann Béla nagyváradi építész által tervezett zsinagógát.

Makk családjának hatása (a város első filmszínházát Makk Kálmán – a rendező édesapja – indította el, és az intézményt a 15 ezres városban a mai napig Makk Kálmán Mozinak hívják) mellett Konrád apjának sikeres vaskereskedése legalább annyira meghatározó a hely zsidó múltját tekintve. Annál is inkább, mert a most felújított zsinagógát évtizedekig csak úgy becézték, hogy a „vasáru raktár”, ráadásul a világhírű magyar író, Konrád György tehetős családja is az épület közvetlen szomszédságában lakott.

RÉGEN IS IMPOZÁNS VOLT

Az esemény egy több éves tervezési és munkafolyamat ünnepélyes lezárása volt. Az Európai Uniótól pályázott 495 millió forintnyi összeg mellett a magyar kormány 275 milliós támogatást adott ahhoz, hogy elkészülhessen az esztétikájában kissé a brit Tudor-stílusra is emlékeztető épület.

A kívül-belül újjávarázsolt háromszintes zsinagóga mellett egy recepciót, kávézó-ajándékboltot, raktárakat, mellékhelyiségeket magában foglaló új, modern épületet is felhúztak. Mindezt egy átmeneti „közlekedő” köti össze a főépülettel.

Berettyóújfalu leghíresebb tanítója Blum Amram rabbi volt, aki csaknem negyedszázadon át szolgálta a helyi közösséget – igaz, 1907-es halála miatt mindössze alig négy éven keresztül zenghetek tanaival a több száz fős templomban. Blum Mádon – ami ma a neves

rabbik ismert zarándokturisztikai központjának számít – tette le névjegyét. Az ott eltöltött évek munkája és eredményei miatt emlegetik sokan őt is egy kategóriában a régió többi neves rabbijával.

Kimagasló külföldi rabbiknál folytatott tanulmányai után 1864-ben került Mádra, ahol több mint 15 év alatt korának egyik legszebben fejlődő, gazdag közösségét vezethette. Saját jesivát alapított, és az ország egyik leghíresebb bőherképzőjét irányította, több száz tanítványa onnan került több fontosabb városba is.

AZ ÚJJÁAVATÁS

Blum rabbi hatását többen is felidéztek a megnyitó rendezvényen, ahol a kormányt – többek között – Orbán Balázs, a Miniszterelnökség parlamenti államtitkára képviselte. A politikus arra emlékeztette a publikumot, hogy Berettyóújfalu

mellett az utóbbi időkben Pécsen, Vácott, Nagykőrösön, Karcagon, Kecskeméten és Budapesten is megújultak zsidó imaházak, imatermek. Orbán szerint kormánya történelmi felelősségként tekint a zsidó-keresztény kulturális örökség, illetve a szabad vallásgyakorlás védelmére. Az államtitkár hozzátette: a megújulás

BERETTYÓÚJFALU ZSIDÓSÁGA

A feljegyzések szerint már 1757-től éltek zsidók Berettyóújfaluban. Ötven évvel később már 30 családot tartottak nyilván, akik a környékbeli zsidókkal összefogva templomot is építettek. A második világháború idején mintegy ezer fős zsidó kisebbség lakta a települést, ám a holokausztot maréknyian élték túl. Aki viszontátért Berettyóújfaluba, az is elköltözött később. A zsinagóga a magyar állam tulajdonába került, hosszú ideig vasak tárolására használták.

és az újrakezdés alkalmat ad arra, hogy „együtt ünnepelhesük a Kárpát-medencei magyar-zsidó kulturális örökség egy újabb darabjának a helyreállítását Berettyóújfaluban”.

A népes vendégsereg tagjai között volt *Szabó György* is, a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány (Mazsök) elnöke, aki büszkeséggel idézte vissza a megnyitót. Mint kiemelte, érdemes észrevenni, hogy az

utóbbi években a hazai zsidó örökség gondozásában továbbra is partnerként számíthatnak a kormányra, és hogy Berettyóújfaluba lakói számára is fontos volt városuk zsidó múltjának tiszteletteljes megőrzése.

A Mazsök elnöke, akinek családját szintén szoros szálak fűzik a régióhoz, reméli, hogy a zsinagóga, amelyik egykor egy tekintélyes zsidó közösség otthona volt, a jövőben méltóképp fogja szolgálni a helyiek és az egész ország kulturális programjaira nyitott embereket.

Habár a megyében zsidó életről szinte csak a szomszédos Debrecenben lehet beszélni, a vallási közösség nélküli új zsinagóga ezzel még a szokásjog szerint megkívánta, hogy

felavassák szakrális térként is. Ezen a megtisztelő kötelezettségen ott voltak Róna Tamás és Faith Áser rabbik is. Utóbbival telefonon elevenítettük fel az ünnepi eseményt.

„Nagyon megható és örömteli érzés volt ott lenni. Valódi megtiszteltetés, hogy részese lehettem ennek az ünnepnek. Annak ellenére, hogy zsidó közösség sajnos már nincs ott, a zsinagóga vallásjogilag nem maradhatott árván, hiszen az mindig is az Isten háza” – mondta Faith rabbi, a budavári közösség fiatal vezetője, aki a nap szimbolikus volta mellett hasonló jelentőségű praktikus szempontokra is kitért.

A rabbi szerint egy minden elemében csodálatos épületet adtak át, amely jól fogja szolgálni a helyi közösségeket és messze hírét viszi a régió egykori gazdag zsidó örökségének is.

A beszámolókat szerint a megnyitón több helyi politikus – például Muraközi István polgármester – is felidézte Berettyóújfaluba jelentős létszámú (1944 előtt a közösség több mint 10 százaléka volt zsidó) izraelita lakosságának eredményeit, és a vészkorszak utáni kötelezettségeket, az emlékezés fontosságát. Annak a reményüknek is hangot adtak, hogy az új épület nemcsak a kulturális kínálatot erősítheti, de fokozhatja a régió turisztikai vonzerejét is.

A zsinagóga számos kulturális programnak ad otthont a nyáron a megújult falak között.

MEGPIHENŐ FÖLD:

gyümölcsök és gyümölcsfák a zsidóságban 2. rész

Sorozatunkban a közelgő smitá év kapcsán a gyümölcsöt termő növényeket vizsgáljuk meg: milyen szerepük van a zsidóságban, milyen törvények vonatkoznak rájuk és hogyan használhatjuk őket a kóser konyhában. DÉNES ANNA ÍRÁSA

„Akkor mondta Isten: Sarjasszon a föld sarjadékot, fűvet, mely magot hoz, gyümölcsfát, gyümölcs-termőt a maga neme szerint, amelynek magva benne van a földön! És úgy lett.” (1Mózes 1:11-13.)

TU BISVÁT – A FÁK ÚJÉVE

Ha gyümölcsökről beszélünk a zsidóságban, akkor valószínűleg az első, ami eszünkbe jut, az nem más, mint Tu bisvát ünnepe, a fák újéve. Ezen a napon szokás gyümölcsöket enni, van, aki szerint 15 félélt (mivel ez a nap a hónap 15. napja), mások szerint pedig azt a hétféle terményt, melyekkel az Örökkévaló megáldotta Izrael földjét (ld. lejjebb), kiegészítve két gyümölccsel: a mandulával és a szentjánoskenyérfa (héberül *cháruv*) termésével. A fák életkorának számításával kapcsolatban a Talmud egy helyen a szentjánoskenyeret hozza fel példának, illetve a kabalisták által különlegesen tisztelt ókori bölcs, Simon bár Jocháj rabbi is ezt fogyasztotta rejtőzködése idején. A mandula az ünnep egyik jelképe, mivel ekkortájt általában már melegedni kezd az idő Izraelben és elkezdnek virágozni a mandulafák.

A XVI. században Cfáton élt kabalista, Jicchák Lurijá rabbi szerint, aki csak teheti, 30 féle gyümölcsöt egyen. Ez a tu bisvati széder alapja. Ezt a lakomát többféle bor és kabalisztikus gondolatok teszik teljessé, ugyanis a tu bisvati szédernek legalább annyira fontos része a spirituális, mint a testi táplálék: a gyümölcsökre mondott áldásokon kívül különféle egyéb imák és zsidó iratokból vett szövegek is elhangzanak, ahogy újabb és újabb terméseket ízlelünk meg. Ha sokalljuk a 30 féle gyümölcsöt, akkor sincs gond, a kabalisták szerint ugyanis 12 is megteszi: búza, olajbogyó, datolya, szőlő, füge, gránátalma, etrog, alma, dió, mandula, szentjánoskenyér és körte. Jó, ha van az asztalon egy olyan gyümölcs, amelyet még nem kóstoltunk az adott (zsidó) évben, hogy elmondhassuk az új dolgokra mondandó *sehechejánu* áldást is.

ÁRBAÁT HÁMINIM – A SZUKOTI CSOKOR

A szukoti ünnepi csokorban négy növény található: *etrog*, *luláv* (pálma), *hádász* (mirtusz) és *arává* (fűz). Ezek közül kettőnek van fogyasztható termése, a fent már említett *lulávnak* (datolya), illetve az *etrognak*, melynek a többitel ellentétben nem a levelét, hanem magát az illatos termését használjuk a csokorban. Az *etrogot* – mely a citromhoz hasonló, illatos és ízes citrusféle növény – ahhoz a zsidóhoz hasonlítják, akinek vannak

jó cselekedetei és tanulja a Tórát, míg a datolyát, melynek nincs illata, csak íze, ahhoz, aki tanulja a Tórát, de nem tűnik ki jó cselekedetekkel. Az etrog nyersen nem fogyasztható. Szokás belőle lekvárt főzni, ez ugyanis a népi hagyomány szerint szegula, vagyis jó ómenként szolgáló jel a könnyű szülésre. Várandós nők szoktak belőle fogyasztani terhességük kilencedik hónapjában. Fontos azonban megjegyezni, hogy az etrogok felületét rengeteg vegyszerrel kezelik manapság, a lekvárfőzéshez pedig éppen a gyümölcs héja nagyon fontos. Érdemes ezért inkább más szegulákhoz fordulni, és az etroglekvárt kihagyni a táplálkozásunkból.

ROS HÁSÁNÁ

A Tu bisvátot kívül egy másik olyan ünnepünk, melyben fontos helye van a gyümölcsöknek, az a Ros hásáná, az év feje, vagyis az újév. A zsidó újévet nem a polgári szilveszter féktelen mulatozásai, hanem az elmélyülés jellemzi. Az ünnepi asztal fontos kellékei a *szimánim* (jelek), vagyis olyan szimbolikus ételek, melyeknek elfogyasztásával, illetve az utána mondott, „*jehi rácon*” („Legyen az az akarata”) kezdetű mondatokkal különböző kívánságainkat fejezzük ki az előttünk álló évvel kapcsolatban. A jelek családonként különböznek, de néhány ételféleség a legtöbb családnál megtalálható. Az általánosan elterjedt jelek között szerepelnek gyümölcsök is. A legismertebb közülük a kerek, édes alma, melyet mézbe mártunk és arra kérjük az Örökkévalót, hogy teljes, kerek, édes évet adjon nekünk. A datolya (*támár*, ld. fent) elfogyasztása után arra kérjük Istent, hogy irtsa ki azokat, akik gyűlölnék minket. A gránátalmának (*rimon*, ld. fent) a hagyomány szerint 613 magja van, éppen annyi, ahány törvény és parancsolat található a Tórában. Arra kérjük az Örökkévalót, hogy úgy szaporítsa meg érdemeinket, mint a gránátalma magjait.

Sok helyen fogyasztanak új gyümölcsöt, olyat, amelyet a megelőző évben nem ettek, hogy erre mondhassák el a *sehechejánu* áldást, amit új, illetve az év során először tapasztalt dolgokra mondunk el. Vannak, akik a gránátalmát használják új gyümölcs céljára minden évben, és ezért nem esznek belőle az első, csak a második ünnepnapon. És bár nem részletezzük, hogy milyen helyi

GYÜMÖLCSÖS MENÜ ROS HÁSÁNÁRA

ELŐÉTEL: Gránátalmás bulgursaláta

párve, tojásmentes

1 gránátalma magjai; 3 ek. megfőzött bulgur; 3 ek. friss koriander; 1 ek. friss petrezselyem; 1 újhagyma, felaprítva; ½ lila hagyma, apróra vágva; ½ citrom leve; 1 ek. extra szűz olívaolaj; só és bors, ízlés szerint

A friss zöldfűszereket vízbe áztatjuk és alaposan átvizsgáljuk, nehogy bogár kerüljön általuk az ételbe. A gránátalmát szétnyitjuk, magjait kivesszük, és – nehogy úgy járjunk, mint Noé, akinek végül szerencséje volt és a gránátalmában talált hernyót adta eledelül a kaméleonnak – ellenőrizzük, hogy nincs-e a magok között kártevő. Az újhagymát is alaposan megmossuk és megvizsgáljuk, nehogy bogarat vigyünk vele az ételbe. A zöldfűszereket és az újhagymát, valamint a lila hagymát felaprítjuk. A bulgurt kétszeres vízben, pici sóval megfőzzük, majd lehűtjük. A hozzávalókat tálba tesszük, óvatosan összeforgatjuk, és húsokhoz köretként vagy előételként, más saláták társaságában kínáljuk.

FŐÉTEL: Gyümölcsös csirketagine

húsos, glutén- és tojásmentes

Hozzávalók: 2 kg csirkehús (comb és mell vegyesen); olaj; 2 nagy fej lila hagyma; egy-egy maréknyi aszalt szilva, szárított sárgabarack és szeletelt, hámozott mandula; ¾ pohár szilán (datolyaméz); 1 dl kóser fehérbor; víz

A tálaláshoz: szárazon pirított mandulaszeletek; felaprított friss koriander

A fűszerkeverékhez: 1 citrom reszelt héja; só, ízlés szerint; durvára darált bors, ízlés szerint; 1 kk. kurkuma; 5 nagy fokhagymagerezd összetörve; egy darabka gyömbér lereszelve; ½ kk. római kömény; 1 kk. őrölt koriander; 1 kk. fahéj

A fenti fűszerek felhasználásával egy kis tálban fűszerkeveréket készítünk, alaposan összekeverjük, majd félretesszük. A szárított gyümölcsöket átvizsgáljuk, hogy nincs-e bennük bogár. A tagine aljában olajat hevítünk, beledobjuk a húst, rászórjuk a fűszerkeveréket, és alaposan, minden oldaláról átpirítjuk. Ezt követően kivesszük az edényből a húst, szükség szerint pótoljuk az olajat, és beletesszük a vékony szeletekre vágott lila hagymát. Hozzáöntjük a szilánt (legjobb, ha nem cukrozott változatot, hanem természetes szilánt használunk), a fehérbort, beledobjuk az aszalt szilvát és a szárított barackot, majd elkeverjük a hozzávalókat. Néhány pernyi párolás után még egyszer alaposan átkeverjük, ezután visszatesszük az edénybe a húst, és jellegzetes, csúcsos fedelével lezárjuk a tagine-t. (Amennyiben nem rendelkezünk ilyen tállal, egyszerű lábosban is elkészíthetjük, ekkor figyeljünk nagyon oda arra, hogy az elpárolgott folyadékot pótoljuk. A tagine tetejének kiképzése ugyanis lehetővé teszi a gőz forgását az edényben, állandóan nedvesen tartva a benne készülő ételt.) Tálalás előtt szárazon pirított mandulával és friss korianderrel megszórjuk, kuskusszal tálaljuk.

KÖRET: Drágaköves rizs

párve, glutén- és tojásmentes

Hozzávalók: ½ kg hosszú szemű rizs; 3 ek. só; 2 narancs héja lereszelve; ½ pohár cukor; ½ pohár szárított meggy és szárított tőzegáfonya (használhatunk helyette szárított sárgabarackot és datolyát is, ezeket aprítsuk fel); 5 ek. olaj; ¼ kk. őrölt sáfrány; 1 pohár blansírozott mandula; egy marék feldarabolt pisztácia (opcionális)

A rizst hideg vízben átmoszuk, nagy tálban néhányszor átkeverjük, hogy ha esetleg bogár rejtőzik benne, feljöjjön a víz színére. Ezután egy evőkanálnyi sóval legalább egy órán át áztatjuk. A narancshéjat finomra reszeljük, és nagy mennyiségű vízben

fél órán át főzzük, majd leszűrjük. A cukrot 1/3 pohár vízzel felforraljuk, majd hozzáadjuk az előzőleg vízben megfőzött héjat, és 20 percen át forraljuk kis lángon, utána leszűrjük. A szárított gyümölcsöket megvizsgáljuk, nehogy bogár kerüljön általuk az ételbe, majd beáztatjuk őket egy negyed órára. A beáztatott rizst leszűrjük, 2 liter vizet felforralunk, hozzáadunk 2 evőkanál sót, majd beleöntjük a rizst. Ha újra felforrt a víz, további nyolc percen át forraljuk, majd apró lyukú szűrőn leszűrjük, akárcsak a tésztát. Ezután az olajat a sáfránnyal együtt összekeverjük egy lábosban, belekeverjük a rizst és a narancshéjat, valamint a többi hozzávalót, és összedolgozzuk, hogy a sáfrány mindenhol egyformán sárgára színezz. A lábost lefedjük, és nagyon alacsony lángon puhára főzzük a rizst.

DESSZERT: Szilvakompót

párve, glutén- és tojásmentes

Áldott emlékű nagymamám, *Spindler Éva* akinek visszaemlékezéseit jól ismerik lapunk olvasói, egyszer így mesélt „rasasone”, azaz Ros hájáná ünnepi étkezéseiről: „Annyit tudok neked mondani, hogy rasanone előtti este volt vacsora: hal, húsleves, sárgarépa főzelék és szilvakompót. Csupa édes dolog. Ez a sárgarépa mézzel készül, a mai napig csinálom is minden évben. Először a répát meg kell pucolni, felkarikázni, pici zsíron megpárolni, hozzátenni a mézet, azzal továbbpárolni, pici vizet aláönteni, a végén pedig liszttel kissé megszórni, csak olyan fátyolszerűen. És aztán petrezselymet összevágva beletenni. A másik, ami mindig volt, a szilvakompót: a szilvát borban kell hozzá megfőzni. És volt természetesen flódní is. Flódnit nagyon finomat csinált az anya, és volt, hogy tortát is sütöttek.”

Hogy hogyan készült az a bizonyos kompót, sajnos már nem tudom megkérdezni tőle, de ha az alábbi receptet egy kevés borral bolondítjuk meg, az biztosan nem árthat:

1 kg szilva; 1 l víz; 1/2 kk. őrölt fahéj (vagy egy darabka egész fahéj); néhány szem szegfűszeg; a szilva édességétől függően szükség lehet egy fél pohár cukorra, de ha nagyon édes a gyümölcs, ez elmaradhat; 2-3 karika citrom (a héját vékony rétegben hámozzuk le)

A szilvát kimagozzuk (eközben ellenőrizzük azt is, hogy nincsenek-e a szemekben kártevők). A vizet a fűszerekkel és a citromkarikákkal (valamint a cukorral, amennyiben használunk) felforraljuk, kis lángra vesszük és óvatosan behelyezzük a gyümölcsöt. Fedő alatt 15-20 percig főzzük alacsony lángon, majd üvegebe töltjük és kihűjtük.

szokások léteznek az újévi asztallal kapcsolatban, azt a szokást megemlítjük, hogy a háború előtti Pesten szilvakompótot ettek Ros hájánákor.

Hogy ne csak arról szóljunk, amit eszünk, hanem arról is, amit éppenséggel nem, említsük meg itt a diót. Ros hájánától kezdve egészen Jom kipurig, az engesztelőnapig tartózkodunk a dióevéstől. A dió – héberül *egoz* – szó számértéke (a héber betűket számokként is felfoghatjuk, így minden szó egyben egy számot is jelent) 17. Ugyanannyi, mint a bűn – *chet* – szó számértéke. Mivel a félelmetes napokon, vagyis a tíz bűnbánó napon a bűnnek még a látszatától is tartózkodunk, kerüljük a dió fogyasztását is. Ros hájánákor különösen fontos, hogy odafigyeljünk arra, mit eszünk: mivel a világ első Ros hájánáján az első emberpár az evés által követett el bűnt, a mi feladatunk e bűn helyrehozása. Például azáltal, hogy tartózkodunk mindentől, ami a bűn látszatát is hordozza.

De hogy a dió ne maradjon szégyenben, említsünk meg itt egy másik szokást, mely ugyan nem Ros hájánához kapcsolódik, ám ugyanígy a dió számértékére alapoz. Ez a hagyomány azt emeli ki, hogy a dió 17-es számértéke

egy másik héber szó, a *tov*, vagyis jó számértékének felel meg. Az esküvőjét megelőző szombaton a zsinagógában a vőlegényt felhívják a Tórához (ezt a szokást jiddis szóval *ojfrufnak* nevezik), és miután elhangzott a megfelelő tórai részlet és elmondta a hozzá tartozó áldásokat, a közösség dióval, mazsolával és cukorkával dobálja meg a leendő férjet, hogy házassága boldog és gyümölcsöző legyen. Ezt nevezik, szintén jiddis szóval, *beváfennek*, vagyis megdobálásnak. A szokás előképe a Talmudban szerepel: az esküvőn a talmudi időkben bort ittak, és búzával, mazsolával, valamint dióval dobálták a frissen egybekelt párt, így kívánva nekik bőséges gyermekáldást.

És ha már a diót említtük, bár szintén nem Ros hájánához, hanem Peszách ünnepéhez kapcsolódik, ejtsünk szót egy dióból készült finomságról. A peszách szederen, akárcsak Ros hájánákor, számos különleges étel kerül az asztalra. Ezek egyike a rabszolgamunkára emlékeztető, az építkezéseken használt maltert szimbolizáló chároszet, jiddisiesen *chrajszesz*, mely sokféle összetevőből állhat. A leginkább elterjedt askenázi hagyomány szerint alma, dió és bor keveréke, máshol datolya, körte, fahéj vagy más fűszer is kerül bele.

A hibás tükör

DÉNES ANNA MESÉJE

Élt egyszer egy kisvárosban egy Ávráhám nevű zsidó kereskedő. Nem volt tehetős, épp csak annyit keresett, amennyiből el tudta tartani a családját. De Ávráhám elégedett volt az életével. Ha látogatója volt, sosem kellett üres gyomorral távoznia, és ha egy szegény ember fordult hozzá, mindig tudott rajta egy kis pénzzel segíteni. Otthonára ráfért volna a felújítás, de fényűzés helyett inkább másokon segített.

Egy napon Ávráhám egy idegent vett észre az utcán. Behívta, hogy pihenjen meg, egyen és igyon, mielőtt tovább folytatja útját. Nektek elárulhatjuk, hogy nem egyszerű vándor koldusról volt szó. Szentéletű rebbe volt a látogató, akihez messze földről érkeztek tanácsért és áldásért. Ábrahám azonban minderről nem tudott, ő csak egy fáradt és éhes zsidó vándort látott.

A cádiknak hamar feltűnt Ávráhám kedvessége és nagylelkűsége, és mielőtt továbbindult, azzal áldotta meg, hogy mindig legyen miből megvendégelnie a hozzá betérőket. Ettől fogva Ávráhám üzlete megélénkült, a vevők egymásnak adták a kilincset. A rebbe áldása meghallgatásra talált, és Ávráhám a város egyik leggazdagabb embere lett. A gazdagság azonban néha csak addig szép és csillogó, amíg távol van tőlünk. Ávráhámnak egyre kevesebb ideje volt a tóratanulásra, az imádkozásra, nem is beszélve a szegény emberekről, akiknek ugyan továbbra is juttatott pénzt, de már nem szakított időt arra, hogy leüljön velük, és meghallgassa a problémáikat.

Ávráhám hatalmas, új házat épített, melynek legszebb díszé egy óriási, aranykeretes tükör volt, melynek csodájára jártak a környékről. A palotában szolgálk hada serénykedett, de a drága bútorok közé sehogyan sem akaródzott Ávráhámnak kéregetőket is beengedni. Nem hívott meg idegeneket ebédre, és nem látta vendégül a megfáradt vándorokat. Az emberek sajnálkoztak, hogy a gazdagság így megváltoztatta őt.

Egy napon küldönc érkezett a kisvárosba a rebbétől, aki egykor megáldotta Ávráhámot, hogy pénzt kérjen egy szent célra. Ávráhám megadta a kért pénzt, a küldönc mégse volt elégedett: nehezen jutott be a fontos emberhez, és le sem ültették, meg sem kínálták. Amikor elmesélte a rebbének, mit tapasztalt, a cádik elszomorodott: a régi Ávráhámnak aranyból volt a szíve, de most, hogy arany vette körül, kőszívűvé vált. Így hát a rebbe elhatározta, hogy meglátogatja régi ismerősét.

Amikor a rebbe belépett, gyönyörű berendezést látott, de a régi, szerény otthon melege és barátságossága hiányzott. És akkor egyszerre észrevette a tükröt. Soha életében nem látott még ekkora tükröt. Ávráhám elégedetten látta a rebbe elképedését. „Nagy változások, igaz?” – kérdezte. „Igen, nagy változások” – felelte szomorú arccal a rebbe. – „De gyere csak ide” – folytatta. Odaállította Ávráhámot a tükör elé, és arra kérte, mondja el, mit lát. „Magamat látom a tükörben és a gyönyörű tárgyaimat látom a gyönyörű otthonomban.”

Ekkor a rebbe az ablakhoz lépett, magához hívta Ávráhámot és arra kérte, hogy meséljen az utcán arra sétáló emberekről. Kisváros volt, Ávráhám szinte mindenkit ismert, tudta, mire van szüksége a kosarát cipelő özvegyasszonynak vagy a szegény szabónak. „Hát nem érdekes ez?” – kérdezte a cádik – „A tükör is, az ablak is üvegből készült. Az egyszerű üvegen át láttad más emberek baját és bánatát, de az ezüsttel bevont tükörben csak saját magadat látod. Mi történne, ha lekaparnánk a tükör hátuljáról az ezüst borítást? Képes lennél újra másokat is látni önmagad helyett?”

Ávráhám szeme megtelt könnyel. Hirtelen megértette, hogy a sok gazdagságtól már nem látta mások gondját-baját, nehézségeit, csakis saját magát.

Azon az estén Ávráhám meghívta a kisváros minden lakóját, különös tekintettel a nélkülözőkre, csodálatos vacsorát adott, majd beszélni kezdett. Elnézést kért mindenkitől, mert gazdagsága miatt nem látta meg a bajaikat, és megígérte, hogy ezután másként lesz: soha többé nem lesz annyira elfoglalt, hogy ne legyen ideje azokra, akik hozzá fordulnak segítségért.

Amikor a vendégek hazamentek, Ávráhám leemelte a falról a tükröt, megfordította, és lekaparta az egyik sarkáról az ezüst borítást. „Most már soha többé nem történhet meg velem, hogy senki mást nem látok meg saját magamon kívül” – gondolta megnyugodva.

ILLUSZTRÁCIÓ: TAUSZ GÁBOR EZRA

MY ORTHODOX LIFE

Élet az ortodox világon innen

STEINER ZSÓFIA ÍRÁSA

JULIA HAART ÚTJA

Julia Haart, a sikeres amerikai divattervező, a La Pella divatcég vezetője Moszkvában született Julia Leibov néven egy orosz zsidó családban. Szüleivel három éves korában az Egyesült Államokba emigráltak. Negyedikes volt, amikor New Yorkba költöztek, ahol a család a vallásos életmód felé fordult. Nevét Thaliara változtatta, 19 évesen ment férjhez. Vallástanárként dolgozott és nőknek tartott előadásokat – tanévként szigorúsága ellenére rendkívül népszerű volt, előadónak lenyűgöző. És titokban gyűlölte ezt az egészet. Néhány nappal legidősebb lánya esküvője után elhagyta a zsidó közösséget és levetette magáról az ortodox életforma kötelmeit. Elvált és saját céget alapított. Négy gyermeke közül három követte őt a vallástól elszakadó útján.

AZ ORTHODOX ZSIDÓK DÉMONIZÁLÁSA

Miért mesélem ezt el? Azért, mert a Netflix *My unorthodox life* (Életem az ultraortodox közösségen túl) címmel nemrég megjelent minisorozatban mutatja be Haart mindennapjait és hirdeti véleményét a vallásos zsidókról, az ortodox életformáról. Nem meglepő módon, ez a vélemény lesújtó. A probléma nem ezzel van – mindig voltak és mindig lesznek, akik nem találják meg a helyüket a közösségben, amibe beleszülettek vagy amibe belekerültek a családjuk révén. A probléma azzal van, hogy a média sorozatban ássa elő az ortodox közösségből elmenekült zsidókat és kihasználja a lelki sérüléseiket arra, hogy lejárassa a teljes vallásos zsidóságot. A My unorthodox life pedig kifejezetten erről szól: egyéni traumákkal, tévedésekkel és helyenként vaskos hazugságokkal megszégyeníti a vallásos zsidóságot, miközben provokatív és közönséges módon botrányt kavart.

Ha bármely más vallási csoportot, nemzetiséget vagy kisebbséget pellengérezne ki a filmipar úgy, ahogy a vallásos

zsidókkal teszi immáron többszörre, akkor már botrány lenne belőle. Valamiért az ortodox zsidókat nem illeti meg ugyanaz a védelem, mint bárki mást. Pedig minden csoportról lehet rosszat mondani. Sajnos minden közösségben vannak traumatizált emberek. Sajnos mindenhol vannak bántalmazók, agresszorok vagy csak sima idióták, akiket jobb elkerülni. A zsidó közösségeknek is meg kell küzdeniük a saját démonaikkal.

A VÁLASZ

A My unorthodox life megjelenésével egyszerre megszólaltak a közösségi médiában ortodox zsidó nők, akik a maguk területén kiemelkedőt alkottak és megőrizték a hitüket. Megjelent a #thisisorthodox (ez az ortodox) #myorthodoxlife (ortodox életem) hesteg, és vele inspiráló történetek, vallásos édesanyáktól – akik történetesen mondjuk fotóművészek, balett-táncosok, maratonisták, közgazdászok. Akik hegyet másznak, búvárkodnak, zenélnek, jógáznak, krav magáznak vagy a Jóisten tudja, mit csinálnak. Igazi szupervumenek.

A #thisisorthodox hesteg elindítói hangsúlyozták, nem valami elen, hanem valami mellett szólalnak fel:

„A #thisisortodox nem jelenti azt, hogy nincsenek megoldásra váró problémáink. A #thisisortodox nem jelenti azt, hogy nincsenek rendszerszintű hibáink. A #thisisortodox nem jelenti azt, hogy érvénytelenítjük az emberek fájdalmas, sértő és traumatikus élményeit. A #thisisorthodox nem jelenti azt, hogy lekicsinyeljük a „kiugrók” történeteit. A #thisisorthodox azt jelenti, hogy helyet akarunk magunknak arra, hogy megmutassuk a világnak, nem azok vagyunk, akiknek a Netflix mond minket. A #thisisorthodox azt jelenti, hogy hallatjuk a hangunkat, amikor a média műveletlennek, logikátlanak, elnyomottak, elavultnak és megkövesedettnek fest le bennünket. Nem fogjuk elfogadni. Mert ez nem igaz.”

A SAJÁT VALÓSÁGSHOW-M

A #thisisorthodox az én életem is. Az én történetem is. Azt szeretném, ha mások is tudnák, nem vagyunk egy gonosz, hétfejűszörnyeteg-maszsa. Eljátszottam a gondolattal, hogy milyen lenne az én Netflix valóságshow-m. Az időnként teljesen örült életemmel, amiben négy gyerekkel, munkával, sporttal, családdal, barátokkal zsonglorkodom. Amiben a nemlétező szabadidőmben krimiket olvasok és meglehetősen girbegurba sálakat kötök. Amiben megsérültem, de köszönöm, már jól vagyok. Vagy legalábbis jól leszek. Elképzelem, milyen lenne, ha minket követne folyamatosan kamera. Lenne mit mutatnunk. És Ön, kedves olvasó? Írja meg nekünk: az ön ortodox vagy nem annyira ortodox életét mi tölti ki? Miről szólna az ön Netflix valóságshow-ja?

Az Ön számára

az Olajág Otthonok

nyújtják a legoptimálisabb életformát,

amennyiben az alábbiak közül egy vagy több pont is igaz Önre:

- ♦ hosszú távú, biztos lakhatási körülményekre vágyik,
- ♦ szeretné megőrizni az önállóságát, függetlenségét, szabad mozgását,
- ♦ hozzátartozói távol élnek Öntől vagy elveszítette őket,
- ♦ nem akarja terhelni a családját a mindennapi problémákkal, egészségügyi gondokkal,
- ♦ Ön hosszabb-rövidebb ideje egyedül maradt,
- ♦ magányosnak érzi magát, közösségre vágyik,
- ♦ nehezere esik a bevásárlás, mosás, főzés, takarítás, egyéb napi teendők,
- ♦ a folyamatos egészségügyi felügyelet biztonságot jelent Önnek,
- ♦ szeretne hasonló korúakkal ismerkedni, barátkozni, közös programokon részt venni,
- ♦ szereti tartalmasan tölteni a szabadidejét.

Az Olajág Otthonok

- ♦ önálló apartmanokkal,
- ♦ a napi terhek átvételével - mosás, főzés, takarítás stb.
- ♦ elhivatott, hozzáértő szakemberekkel,
- ♦ széles körű gondozási és egészségügyi szolgáltatásokkal,
- ♦ napi 24 órás ápoló személyzettel,
- ♦ helyben működő intézményi orvosi ellátással,
- ♦ rendszeres szakorvosi felügyelettel,
- ♦ gyógytorna, gyögmasszáz, sószoba, uszoda és egyéb egészségmegőrző szolgáltatásokkal,
- ♦ napi ötszöri, dietetikus által összeállított, menüválasztásos és kóser étkezési lehetőséggel,
- ♦ támogató közösséggel,
- ♦ széles körű program- és önmegvalósítási lehetőséggel **várja Önt!**

08. 27. — 09. 05.
ZSINAGÓGÁK
HETE

Sóletfesztivál

gasztronómia • zene • beszélgetések

08.29.

Budai Parkszínpad

EMIH

TUDJ MEG
TÖBBET
SAJÁT
GYÖKEREIDRŐL!

ZSTSZ

ZSIDÓ TUDOMÁNYOK
SZABADEGYETEME

08.23 — 09.03.

